Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Кафедра Педагогіки

Методичні вказівки і текст лекцій до спецкурсу

ОСНОВИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

для студентів педагогічних спеціальностей університету

Львів
Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка
2006

УДК 37:069 (072.8)
ББК Ч 30 + Ч 771.22 р (4 УКР) 3
О 72

Рецензенти:
канд. іст. наук, доц. *Г. М. Кипаренко*
(Львівський національний університет імені Івана Франка);
заслужений вчитель України *І. В. Ласкій*
(Львівська середня загальноосвітня школа № 50 ім. А. С. Макаренка)

Рекомендовано до друку кафедрою педагогіки
(протокол № 4 від 06.12.2005)

О 72 Основи музейної педагогіки: Методичні вказівки і текст лекцій до спецкурсу /
Уклад. Караманов О. В. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. – 52 с.

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти розвитку музейної педагогіки – міждисциплінарної наукової дисципліни, пов’язаної з музеєзнавством, культурологією, мистецтвознавством, історією, краєзнавством та ін. Проаналізовано головні напрями культурно-освітньої діяльності в музеї. Подано лекційний матеріал та методичні вказівки до практично-семінарських занять, написання творчих міні-проектів..

© Караманов Олексій, укладання, 2006

Передмова

Музейна педагогіка – відносно молода галузь педагогічної науки, яка активно взаємодіє з музеєзнавством, педагогікою та психологією та розглядає музей як цілісну освітню систему. Об'єднуючи різні наукові дисципліни, музейна педагогіка зосереджує свою діяльність на організації роботи з музейною аудиторією для організації співпраці з системою освіти. Це зумовлено суттєвим підвищенням значення комунікативної функції музеїв та активним пошуком нових форм і методів роботи з дітьми та педагогами. У цьому предметі ми бачимо невичерпні можливості для виховання особистості майбутнього педагога, його культурного та інтелектуального рівня, оскільки в основі музейної педагогіки активно працює система подання музейних знань на засадах таких принципів: комплексності музейного підходу, безперервності, послідовності і варіативності форм подання інформації, дієвості та результативності застосування музейно-педагогічних занять.

Розробку курсу ми проводили у взаємодії з такими напрямами у сучасній освіті, як гуманізація та особистісно-зорієнтоване навчання. Формування усебічно розвинутої й творчої особистості майбутнього педагога, виховання його культури, гуманістичного світогляду – мабуть, найголовніші завдання сучасної педагогічної освіти. Від сьогоднішніх успіхів у їх вирішенні залежать позитивні зрушення у реформуванні вітчизняної системи освіти, її справжньої гуманізації та демократизації. Суспільство потребує спеціалістів, які можуть організувати повноцінний діалог глядачів з творами мистецтва, вміють створити невимушену атмосферу особистої причетності школярів до національної і світової культури, знають секрети розвитку особистісного сприйняття дітьми музейних експонатів.

1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ЗІ СПЕЦКУРСУ "ОСНОВИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ"

1. 1. ОПИС КУРСУ

Мета курсу - теоретично й практично ознайомити студентів з основами музейно-педагогічної роботи, розвинути в них навички творчої інтерпретації музейного предмету, практичної роботи з учнівською аудиторією на основі музейної експозиції, організації психологічно комфортного середовища, стимулювання інтересу до культурної спадщини людства.

Цільові завдання:

- сприяти удосконаленню роботи учнів в музеї, спрямувати її на формування ціннісного ставлення до культурної спадщини людства;
- розвинути здатність сприймати музейну інформацію, розуміти мову музейної експозиції;
- виховати емоційне ставлення до музейного предмету, розвиток уяви і фантазії, творчої активності;
- формувати уміння створення найефективніших умов роботи з аудиторією різного віку в музеї;
- використання і популяризація нових технологій музейної освіти у формі окремих проектів.

Очікувані результати курсу:

У процесі вивчення курсу "Основи музейної педагогіки" студенти удосконалять свої знання з педагогіки, розширять уявлення про сферу їх практичного застосування в умовах комунікації з музейним середовищем. Водночас у них сформуються практичні навички роботи з учнями різного віку на музейній експозиції, що передбачає використання потенціалу музею, зосередженого у пам'ятках матеріальної та духовної культури для розкриття творчих здібностей особистості. Окрім здобуття професійних знань, студенти розширять свій світогляд та інтелект, розвинуть навички міжособистісного спілкування (встановлення взаємних ділових або дружніх інтересів, пов'язаних з тематикою музею та змістом його колекцій).

Під час подання матеріалу особлива увага звертається на розвиток у студентів вміння сприймати музейну інформацію, розуміти мову музейної експозиції; інтерпретувати історичну реліквію шляхом "занурення" в історичне середовище; виховання емоційного ставлення до музейного предмету, розвиток уяви і фантазії, творчої активності; використання і

популяризацію нових технологій музейної освіти у формі окремих проектів; формування історичної свідомості, оцінки історичних явищ як з погляду сьогодення, так і з позицій минулого, коли вони мали місце.

Практичні навички: у процесі вивчення курсу студенти удосконалять свої знання з педагогіки, розширять уявлення про сферу їх практичного застосування в умовах комунікації з музейним середовищем. Водночас у них сформуються практичні навички роботи з учнями різного віку на музейній експозиції, що передбачає використання потенціалу музею, зосередженого у пам'ятках матеріальної та духовної культури для розкриття творчих здібностей особистості; практичні навички аналізу музейних першоджерел та пошуку необхідної інформації.

Умови зарахування курсу: залік на основі презентації проектів, захисту творчих робіт, бесіди.

Методи викладання: лекція, бесіда, розповідь, дискусія, метод порівняльних аналогій, метод "занурення" в історичне середовище, моделювання, дослідницький метод.

Додаткові методи: аналіз, синтез, асоціація, ілюстрація, демонстрація, дискусія, рольові ігри, мозковий штурм, метод проектів.

1. 2. ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Вступне заняття. Ознайомлення з програмою навчального курсу та літературою.

Тема 1. Предмет музейної педагогіки. Історичні аспекти культурно-освітньої діяльності музеїв у світі. Типологія музеїв. – 2 год.

Тема 2. Гуманістична педагогіка і теорія музейної комунікації. Музей і школа: основні форми співпраці. Педагогічні терміни у музейному просторі. – 2 год.

Тема 3. Головні форми організації навчання на музейній експозиції. Уроки, семінари, музейні екскурсії. Принципи, методи та прийоми музейно-педагогічного впливу на аудиторію. – 4 год.

Тема 4. Музейний предмет і історія повсякденності у процесі навчання. Технологія інтерпретації історичної реліквії. Особливості пошуку наукової інформації з музейних першоджерел. – 2 год.

Тема 5. Психолого-педагогічна специфіка роботи на музейній експозиції з різновіковою аудиторією (молодший шкільний вік, підлітки, старший шкільний вік, студенти). – 2 год.

Тема 6. Головні форми моделювання взаємодії музею і школи у сучасному освітньому просторі. Музейно-педагогічні програми. – 4 год.

Тема 7. Особливості підготовки музейного педагога у ВНЗ. Роль учителя в музеї: традиційне і сучасне бачення. Музей як центр дозвілля. – 2 год.

1.3. ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНО-СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1. Теорія музейної комунікації у площині музейної педагогіки. Головні форми співпраці музею і школи. Поняття і категорії музейної педагогіки (у формі дискусії) – 2 год.

Семінарське заняття №2 "Форми і методи організації навчання в умовах музейного середовища" – 2 год.

1. Поняття „форма організації навчання" і „метод навчання".
2. Головні форми організації навчання у співпраці „музей-школа" та їхня загальна характеристика.
3. Специфіка музейних занять та методика їх проведення (демонстрація прийомів і методів):
   а) Музейний урок;
   б) Музейна лекція;
   в) Музейна екскурсія;
   г) Інші форми організації навчання на основі технологій синтезу.

Практичне завдання

Підготувати фрагмент музейного заняття (урок, лекція, екскурсія тощо) на основі використання відповідних прийомів і методів (реконструкції, локалізації подій, порівняння, „занурення" в історичне середовище, моделювання, випереджувальне заохочення).

Алгоритм виконання

1. Обрати музей.
2. Обрати форму музейного заняття.
3. Обрати фрагмент заняття та відповідні прийоми і методи, узгоджені з навчальним матеріалом.
4. Описати, як я буду подавати навчальний матеріал згідно з обраною методикою.
5. Зробити підсумок та обґрунтування щодо ефективності цього музейного заняття

Семінарське заняття № 3. Особливості сприйняття музейного предмета через призму історії повсякденності. Проблеми інтерпретації історичної реліквії. Пошук наукової інформації з музейних першоджерел – 2 год.

Практичне завдання

Проаналізуйте твір мистецтва (живопис, скульптура), представлений на експозиції за наступним алгоритмом:

1	Автор твору	
2	Назва твору	
3	Вид мистецтва	
4	Жанр мистецтва	
5	Художній культурний напрям	
6	Сюжет твору	
7	Головна ідея твору	
8	Композиційна побудова твору	
9	Підберіть слова в таблиці, які передають Ваші емоції та почуття після перегляду експозиції та обґрунтуйте їх	*Приємні, зворушливі, мрійливі, ніжні, трепетні, заспокійливі; меланхолійні, сумні, жалібні, пригнічені, засмучені, спустошені; приємні, веселі, життєрадісні, активні, райдужні, мажорні; сильні, впевнені, рішучі, урочисті, зворушливі, переможні; збуджені, тривожні, напружені, неприємні, хвилюючі*
10	Ваше загальне враження від перегляду експозиції. Напишіть назву твору (-ів), який (-і) Вам найбільше запам’яталися	

Семінарське заняття № 4. Проблема урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості у музейно-педагогічній діяльності. Специфіка роботи в музеї з учнями різного шкільного віку та студентами. – 2 год.

Семінарське заняття № 5. Проблема підготовки вчителя-музейного педагога у вищому навчальному закладі. Сучасне розуміння ролі учителя в музеї. Проблеми взаємодії музею і школи (на прикладі обраної країни). – 2 год.

1.4. ТЕМАТИКА ТВОРЧИХ МІНІ-ПРОЕКТІВ

Міні-проект № 1. *"Моє перше знайомство з музеєм*" (проект передбачає опис власних вражень під час першого візиту до музею).

Алгоритм виконання:

1. Які експонати, предмети мені найбільше запам'яталися під час першого візиту до музею?

2. Що мене найбільше вразило, здивувало, збентежило у музеї?

3. Чи відчувалась мною атмосфера урочистості у процесі споглядання музейних експонатів?

4. Чи сподобалась мені розповідь екскурсовода? Що би було доречним додати до неї?

5. Чи хотілось би мені знову повернутися до цього музею? Чому?

Міні-проект № 2 *"Я створюю музейний експонат"* (створити віртуальний або реальний музейний експонат та описати його за технологіями, поданими у лекції та нижченаведену технологію (обсяг – 3-4 стор.).

Опис

1. Чим був даний предмет для когось? Кому він належав?
2. Роль предмета в діяльності людини (коли його було виготовлено; яке значення він мав для того, хто його виготовляв, для володаря предмета, яке він має значення для нас та для суспільства, в якому ми живемо);
3. Виготовлення предмета (як, коли, ким, для кого, навіщо і чому був виготовлений предмет; матеріал виготовлення (з чого був виготовлений, походження цього матеріалу, як він з'явився у цій місцевості, чому використовувався, а чому ні);
4. Використання предмета (ким і для чого він використовувався, чому використовувався так, а не інакше);
5. Дизайн предмета (якою є формам предмета, у якому стилі виконаний, які ідеї та уявлення дизайнера знайшли у ньому своє втілення);
6. Цінність предмета (якою є цінність цього предмета для тих, хто нею користувався та для кожного з нас; цінність його у минулому і майбутньому);
7. Асоціації з предметом (з чим асоціюється цей предмет у особистісному сприйнятті кожного з присутніх; які ідеї, думки він викликає по відношенню до нашого минулого і майбутнього, до минулого і майбутнього інших суспільств, культур тощо);

8. Порівняти предмет з подібними до нього, що володіють відповідними функціями.

Міні-проект № 3. *"Я проводжу заняття в музеї"* **(**передбачає виконання розширеного плану музейного заняття для школярів/студентів з використанням елементів інтерактивності та сучасних навчальних технологій).

Алгоритм виконання:

1. Обрати необхідний тип музею (конкретний музей);
2. Підібрати відповідну організаційну форму навчання та методи навчання;
3. Обрати потрібну експозицію;
4. Розписати хід проведення заняття за таким планом:

- актуалізація чуттєвого досвіду і опорних знань учнів;
- основна частина заняття;
- закріплення матеріалу;
- підведення підсумків.

5. Проаналізувати написаний план, знайти його сильні та слабкі сторони і можливості реального застосування у сучасних умовах.

Міні-проект № 4. *"Музей майбутнього моїми очима"* **(**передбачає виконання проекту створення власного музею).

Алгоритм виконання:

1. Обрати тип музею, який би Вам хотілося створити;
2. Підібрати відповідні експозиційні зали цього музею та визначити функції кожного з них;
3. Обрати необхідні музейні експонати та пояснити їх безпосереднє призначення в експозиції;
4. Розписати заплановані заняття в музеї (уроки, екскурсії, лекції тощо) та визначити їх приблизну тематику та спрямованість;
5. Проаналізувати написаний проект та визначити можливі шляхи його практичної реалізації.

1. 5. КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Поняття про музейну педагогіку. Її зв'язки з культурологією.
2. Музейна педагогіка та музеєзнавство.
3. Музейна педагогіка у контексті неформальної освіти.
4. Головні напрями музейно-педагогічної роботи музею з відвідувачами.
5. Зародження музейної педагогіки як науки.
6. Роль соціалізації у процесі розвитку музейної педагогіки.
7. Теорії розвитку музейно-педагогічної справи (А. Ліхтварк, К. Фолль, Г. Кершенштайнер).
8. Головні типи музеїв.
9. Сутність гуманістичного підходу у контексті музейної комунікації.
10. Головні моделі музейної комунікації.
11. "Музейний бум" і проблеми розвитку музейної педагогіки у 60-70 рр. XX ст.
12. Принципи і напрями розвитку взаємодії музею і школи.
13. Головні форми організації навчання на музейній експозиції: загальна характеристика.
14. Головні цілі і завдання музейно-педагогічної діяльності.
15. Музейний урок і музейна лекція.
16. Особливості проведення музейної екскурсії.
17. Нетрадиційні форми організації навчання в музеї.
18. Методи і прийоми навчання у музейно-педагогічній діяльності.
19. Музейна педагогіка крізь призму історії повсякденності.
20. Головні підходи до аналізу музейного експонату.
21. Особливості "відтворення" історії засобами музейно-художньої освіти.
22. Технологія інтерпретації музейних пам'яток Дж. Уест.
23. Головні етапи аналізу музейного предмета Дж. Нікол.
24. Технологія пошуку інформації з музейних першоджерел.
25. Технологія аналізу твору мистецтва.
26. Особливості музейно-педагогічної співпраці з дітьми молодшого шкільного віку.
27. Специфіка роботи на музейній експозиції з підлітками.
28. Урахування фактору професійного самовизначення у ході роботи в музеї зі старшими школярами та студентами.
29. Головні форми моделювання взаємодії музею і школи у сучасному освітньому просторі.
30. Особливості взаємодії музею і школи у Німеччині.
31. Особливості взаємодії музею і школи у США та Росії.
32. Особливості взаємодії музею і школи в Україні. Перспективи розвитку музейної педагогіки.
33. Поняття про музейно-педагогічні програми, основні етапи їх розробки.
34. Проблеми формування музейної культури.
35. Особливості підготовки музейного педагога у ВНЗ.
36. Особливості розвитку музею як центру дозвілля.

2. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СПЕЦКУРСУ “ОСНОВИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ”

Вступне заняття. Розповідь про особливості вивчення курсу “Музейна педагогіка” та головні вимоги до студентів.

Тема 1. Предмет музейної педагогіки. Історичні аспекти культурно-освітньої діяльності музеїв у світі. Типологія музеїв.

Музейна педагогіка – порівняно молода наукова дисципліна, яка доволі швидко набуває популярності у різних країнах. Таку популярність зумовлює її певна універсальність, прикладний характер щодо використання різних дисциплін та приналежність до неформальної освіти, що можна визначити як своєрідний міждисциплінарний підхід до актуальних проблем навчання і виховання в умовах музейного середовища.

Отже, музейна педагогіка – це наукова дисципліна, котра знаходиться на межі музеєзнавства, педагогіки і психології та розглядає музей як освітню систему. Музейна педагогіка – це не частина музеології та не частина мистецтвознавства. Швидше це певний аспект педагогіки. Однак усе не так однозначно: музейна педагогіка – є цілком особливим і досить складним розділом педагогічної науки, що включає в себе цілий комплекс дисциплін, серед яких є не лише психолого-педагогічні.

Музейна педагогіка ґрунтується на сучасній філософії освіти, на засадах течії постмодерну, що передбачає відхід від раціоналізму й прагматизму та звернення до діалогу, взаємодії між людьми, взаємозбагачення, полікультурне розуміння планетарного середовища (ці положення розкривають ідеї конструктивізму та культурної багатоманітності, питання вироблення власних поглядів на факти, події, явища та неоднозначність щодо їх інтерпретації у процесі культурного розвитку).

Процес історичного розвитку культури умовно можна розділити на чотири головні етапи, кожному з яких відповідає певний тип взаємодії людини з природою: **первісний** (зміст культури визначає природа і специфічні форми господарювання (мисливство, рибальство, збиральництво), а тому в ньому знаходить відображення страх людини перед її силою); **общинно-аграрний** (людина займається землеробством, скотарством і товарним обміном, пристосовується до природи, знаходячись на рівні міфологічної свідомості); **торговельно-промисловий** (людина у процесі освоєння природи прагне до свободи від неї); **індустріальний** (розвинута індустрія і науково-технічний прогрес зумовлюють кризу у відносинах з природою,

результатом якого бачиться “занепад культури”); **постіндустріальний** (у культурі відбувається системна криза – наслідок боротьби людини з природою, характерною ознакою якої є глобальність проблем екології природи і духу).

Музейна педагогіка у багатьох зарубіжних країнах розглядається як система “паралельної” (або неформальної) освіти. Важливу роль у неформальній освіті відіграє особливе середовище, котре створюється на засадах конкретних педагогічних цілей. Розуміння музейної педагогіки як наукової дисципліни є близьким позиції вчених-музеєзнавців, а також тим музейним працівникам, котрі відчувають необхідність виходу за межі чисто емпіричного підходу до культурно-освітньої діяльності музею. Головним при цьому є передача культурного досвіду через педагогічний процес в умовах музейного середовища. На думку деяких вчених (Є. Шулепов), необхідно розрізняти поняття “музейна педагогіка” і “культурно-освітня діяльність”. Перше означає нову наукову дисципліну, тоді як друге – традиційний для музею напрям.

Специфіку музейної освіти визначає та обставина, що воно здійснюється на предметній основі, і у спеціально організованому середовищі. Саме тому у музеї відвідувач:

- відчуває свою причетність до культури та можливість діалогу з нею;
- одержує рідкісну можливість здобувати знання, спираючись на першоджерело, не вірити “на слово”;
- відчуває здатність до розширення чуттєво-емоційного досвіду, ціннісного переживання, до осягнення мови речей;
- звільнюється від повсякденних турбот та охоче підпорядковується особливому “музейному” регламенту поведінки.

Як вже було сказано вище, музейна освіта належить до сфери неформальної. Вона є демократичною, позбавленою жорстких схем та поширюється буквально на всі групи суспільства: дітей і дорослих, місцевих жителів і туристів, здорових людей та інвалідів. І до того ж, якщо, наприклад, школа покликана забезпечити базову освіту в усіх галузях знань на основі певних регламентованих програм, то музей дає вибіркову освіту. Завдяки цьому ми можемо створити у музеї таку атмосферу, де освітній процес буде достатньо ефективним.

Питання створення такої атмосфери, як і питання актуалізації спеціального освітнього середовища, спирається, у першу чергу, на наукові погляди Л. Виготського, котрий визнавав соціальне середовище (а точніше – середовище взагалі, з домінуючим соціальним компонентом) головним виховним фактором, що формує особистість людини. Він визначав найголовнішим та першочерговим завданням кожного педагога організацію такого середовища: “Освіта відбувається через власний досвід учня, котрий повністю визначається середовищем; роль вчителя при цьому зводиться до організації та регулювання середовища; розвиток і підкріплення зацікавлення складають головний закон виховання”.

У сучасних умовах відбувається постійне оновлення музейної освіти. Цей процес йде по двом напрямам: *від примусу до свободи* і *від учіння до розваги*. Фактично музейна педагогіка починається тоді, коли виникає ефект зустрічі музею з людиною (або коли така зустріч очікується). Відповідно найголовнішою проблемою музейної педагогіки є вивчення музейної аудиторії.

Музейна аудиторія – це спільнота людей, об'єднаних інтересом до музею, що знаходить відображення у їхній активності та мотивації відвідування музею. У цьому контексті можна визначити головні напрями роботи музею з відвідувачами. На думку американських дослідників, це такі напрями:

- *культурний* (для найбільш підготовлених відвідувачів);
- *освітній* (для підтримання професійного рівня у галузі мистецтва і ремесел та забезпечення завдань шкільної освіти і пов'язаних з нею практичних цілей);
- *рекреаційний* (відпочинок та розваги у музейному середовищі)

Згідно з іншою теорією, головними напрямами розвитку музейної педагогіки є *просвітницький, історико-художній* та *етнопедагогічний.*

Цікаво, що саме останній напрям реалізує національно-регіональний компонент кожної країни, який необхідно враховувати при переході від практики до осмислення і вирішення проблем взаємодіє вітчизняних музеїв і системи освіти, що сприятиме духовному розвитку особистості. *Етнопедагогіка* особливу увагу приділяє вивченню процесів соціальної взаємодії та суспільного впливу, в ході якого особистість виховується та розвивається, засвоює соціальні норми, цінності, досвід, збирає і систематизує народні знання про виховання і навчання дітей, народну мудрість. Тобто етнопедагогіка реалізує весь педагогічний потенціал, що здійснює вплив на процес історико-культурного формування особистості.

Якщо брати до уваги відмінності музейної педагогіки від музеєзнавства та мистецтвознавства, зазначимо, що в їхніх структурах відсутні такі важливі теми, як сутність і форми музейної комунікації; міждисциплінарні уявлення про сутність візуального мислення та його значення для становлення особистості; уявлення про науково-дослідну роботу у галузі музейної педагогіки; специфіка дитячої творчості; арт-терапевтична діяльність у сучасному музеї тощо.

Узагальнюючи вищенаведені підходи до визначення головних напрямів музейно-педагогічної діяльності, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку їх можна виокремити у такий спосіб:

- робота з музейною аудиторією, спрямована на формування ціннісного ставлення до культурної спадщини та вироблення навичок для спілкування з музейними цінностями;
- розвиток здатності сприймати музейну інформацію, розуміти мову музейної експозиції;
- виховання емоцій, розвиток уяви і фантазії, творчої активності;
- створення у музеї найефективніших умов для роботи з аудиторією;
- використання та популяризація нових технологій музейної освіти у формі окремих проектів.

Музейну педагогіку (за словами автора цього терміну К. Фрізена) можна визначити як галузь діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на засадах міждисциплінарного та поліхудожнього підходів через педагогічний процес в умовах музейного середовища). У контексті цього можна виокремити наступні завдання, що постають перед педагогом:

- пробудження у вихованців інтересу до пізнання світового мистецтва і культури народів світу через музей та його колекції;
- виховання дбайливого й поважного ставлення до музейних пам'яток як частки культури;
- формування розуміння єдності природи і культури.

Традиційно музейну педагогіку можна порівняти з *музеєзнавством*, проте тут існують певні відмінності. Під "музеєзнавством" зазвичай розуміють "науку про музейну справу", "науку про музеї" або ще більш вузько – "музейну теорію". Однак у цьому випадку можна знову простежити певну невідповідність, оскільки таке визначення фіксує лише зв'язок між науковою дисципліною і одним з її об'єктів – музеєм як закладом. Більш аргументованим видається формулювання, що визначає музеєзнавство як "суспільну науку, котра вивчає процеси збереження соціальної інформації, пізнання й передачі знань та емоцій за посередництвом музейних предметів. Водночас музеєзнавство належить до міждисциплінарних наук, оскільки поєднує елементи різних предметів, зокрема, психології і педагогіки.

Історія музейної справи є також наукою про цінності й дає змогу майбутнім музеєзнавцям та екскурсоводам краще зрозуміти те, що об'єднує нас з усім людством. Вона вчить мисленню категоріями колективного життя та осмисленню індивідуального життя кожної людини, поєднує нас з такими цінностями, як наука, праця, свобода, громадянська справедливість, незалежність, мораль. Розвиваючи універсальне історичне мислення, вивчення історії музейної педагогіки дозволяє розглядати історичний процес, історичні явища під кутом їх бачення з різних поглядів.

Як науково-педагогічна дисципліна, *музейна педагогіка* зароджується в кінці XIX – на початку XX ст. у Німеччині. Її становлення пов'язують з іменами професора Мюнхенського університету К. Фолля і директора Гамбурзької *Kunsthalle* А. Ліхтварка. Сам термін "музейна педагогіка" ввів у науковий обіг К. Фрізен (1934). Зазначимо, що становлення музейної педагогіки було зумовлено інтересом музею результативністю свого впливу на аудиторію, у ході його поступового "перевтілення" на соціальний інститут, діяльність якого спрямована на суспільство.

Отож саме соціалізація була своєрідним підгрунтям розвитку музейної педагогіки. Вона базувалась на різноманітних філософсько-соціологічних концепціях розвитку особистості:

Так, Р. Декарт виводив "Я" з чуттєвого досвіду; Я.-А. Коменський підкреслював значення усіх органів відчуття у процесі навчання і виховання ("золоте правило" Коменського); Й.-Г. Песталоцці розвинув вчення про чуттєве сприйняття як "абсолютний фундамент" будь-якого пізнання; Дж. Мід зазначав, що людське "Я" формується у процесі взаємодії індивіда з іншими людьми у межах певних соціальних груп (входження у рольову гру); Т. Парсонс визначив поняття "рольові очікування" (вироблення особистісного ставлення до очікуваної інформації).

Відомий американський філософ та педагог Дж. Дьюї наголошував на практичній спрямованості кожного навчального предмета, проблемну постановку запитань при цьому та опору на цікавість дитини; французький вчений Ж. Піаже акцентував на важливості опори на музейне джерело у процесі навчання (зовнішня предметна дія як конструктивний елемент мислення); психолог мистецтва Р. Арнхейм звертав особливу увагу на роль інтуїції у роботі з предметами мистецтва (концепція "візуального мислення"); А. Бойко – обгрунтував концецію "візуального мислення" через різні канали сприйняття.

Особливий інтерес для нас становлять праці, пов'язані з обгрунтуванням теорії музейно-педагогічної справи. Серед них робота А. Ліхтварка "Вправи під час розгляду творів мистецтва" (1909). На думку автора, кожна зустріч у музеї повинна відбуватися лише біля однієї картини, а у ході діалогу глядачі докладно розглядають її, "досліджуючи композицію, сюжет, психологію персонажів у зв'язку з літературою і музикою свого часу", тим самим навчаючись спілкуватися з мистецтвом.

Стверджуючи необхідність початкового розвитку емоцій з опорою на життєвий досвід дитини, Ліхтварк головну увагу приділяв сприйняттю художнього мистецтва, виступаючи проти аналітичного підходу до його вивчення у школі. Обравши головною формою роботи в музеї екскурсію, він будував її за принципом діалогу, і вважав, що "обговорення картини повинно являти собою маленьку драму і мати чарівність імпровізації, коли вільно розкриваються усі сили дитини".

К. Фолль – був прихильником ідеї самоцінності художньої пам'ятки, вважаючи, що метою викладання мистецтва є "систематична вправа очей". Процес навчання він пропонував побудувати у такий спосіб, щоби люди "не переставали мислити, розглядаючи художні твори", і самостійно вчилися знаходити і розрізняти особливості різних стилів і почерк майстрів.

У 1926 р. один із засновників Німецького музею шедеврів Г. Кершенштайнер випустив у світ книгу "Теорія освіти". Її головна думка полягала у тому, що організація музею має являти навчальний план, який працює з самими предметами. Цей план мав базуватися на наступних принципах:

- методика музейно-педагогічного процесу повинна зумовлюватися логікою змісту освіти;
- музейно-педагогічний процес повинен бути структурований за принципом навчального плану з тою різницею, що він "оперує не описом речей, а самими речами";
- музей повинен дати змогу глядачу побачити своїми очима технологічні або творчі процеси за допомогою усіх доступних "допоміжних педагогічних засобів" (фільми, макети тощо).

Отже, аналізуючи вищезазначені концепції і праці з музейної педагогіки, зазначимо, що вони у тій чи іншій мірі долучилися до поступу у процесі використання музею як освітнього центру. Цікаво, що у різних країнах існують певні відмінності у практичному розумінні музейної педагогіки. Так, у Німеччині музейна педагогіка розглядається як необхідний сучасному музею сервіс; у Росії особливий інтерес викликає розробка її засад, форм і методів роботи з відвідувачами; у США – відвідання музею, поряд з навчальними функціями, має велике значення у контексті організації дозвілля.

У світі існують різні типи музеїв. Серед них можна виділити навчальні, шкільні, педагогічні, родинознавчі, народні, дитячі та ін. Розглянемо типи музеїв, які безпосередньо стосуються організації навчально-виховного процесу.

Педагогічні музеї – були характерні для Росії, Англії, Німеччини (1864 – Санкт-Петербург – було засновано "Педагогічний музей військово-навчальних закладів"). Вони виходили передусім з потреб освіти і виховання та зосереджували багато наочних матеріалів для ознайомлення педагогів головно з використанням технічних засобів у процесі навчання. Під кінець XIX ст. їх кількість у світі досягла 70.

Шкільні музеї – їх поява була викликана потребою навчити дітей здобувати знання як під час безпосереднього спостереження оточуючого життя, так і з предметів, зібраних у музеї (зібрання колекцій, приборів, картин і усього того, що постійно використовується у школі під

час наочного навчання). Ці музеї використовували краєзнавчу тематику та наочний матеріал (який здебільшого виконували самі учні) для демонстрації на уроках.

Дитячі музеї вперше виникають в Англії (1872 – Лондон – принц Уельський заснував "Музей дитинства"). Вони колекціонували переважно костюми, іграшки та ігри різних країн. Справжній "бум заснування" цих музеїв припадає на початок XX ст. у США, де вони активно застосовуються (через посередництво музейної колекції) для розвитку й навчання дитини та підготовки її до життя у суспільстві.

Аналізуючи характер поширення музейної педагогіки у сучасному освітньому просторі, зазначимо, що вона вчить нас мислити категоріями колективного співробітництва та усвідомлювати цінність життя кожної людини. Її головні напрями, що набули поширення на початку XX ст., є надзвичайно актуальними сьогодні, в умовах поширення нової філософії освіти. Ця філософія передбачає встановлення конструктивних відносин між різними людьми, взаємне толерантне ставлення та урахування культурної багатоманітності.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що є предметом вивчення музейної педагогіки?
2. Охарактеризуйте роль музейної педагогіки у системі неформальної освіти;
3. Порівняйте визначення понять "музейна педагогіка", "музеологія" і "музеєзнавство", визначивши спільні та відмінні риси;
4. Що таке "спеціальне освітнє середовище" за визначенням Л. Виготського;
5. Які існують напрями роботи музею з відвідувачами?
6. Назвіть головні завдання педагога у процесі музейно-педагогічної комунікації;
7. Проаналізуйте основні історичні етапи розвитку музейної педагогіки та назвіть кілька головних теорій, що сприяли її розвитку;
8. Порівняйте погляди А. Ліхтварка, К. Фолля і Г. Кершенштайнера та обгрунтуйте їх внесок у розробку музейно-педагогічної теорії і практики;
9. Назвіть типи музеїв та їх значення для підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Тема 2. Гуманістична педагогіка і теорія музейної комунікації. Музей і школа: основні форми співпраці. Педагогічні терміни у музейному просторі. Поняття і категорії музейної педагогіки.

Актуальність гуманістичного підходу в освітній справі в умовах сьогодення є, як ніколи, актуальною. Це пов'язано із розвитком педагогіки співробітництва, підвищенням значення особистісно-зорієнтованого навчання, які спрямовані на творчий розвиток особистості дитини та відповідають положенню про культуровідповідність музейного середовища.

Ідеї гуманістичної педагогіки і психології розвивали К. Роджерс, Л. Виготський, А. Маслоу, А. Комбс та ін. Сама модель виховання, в основі якої був покладений напрям гуманістичної психології, дістала свого розвитку у США у 50-60-их рр. XX ст.

Головними поняттями гуманістичної педагогіки є *"самоактуалізація людини"*, *"особистісне зростання"*, *"розвивальне навчання"*. Кожна людина являє собою неповторну особистість, а її поведінка визначається не підкріпленням (яке йде із зовнішнього середовища, за біхевіоризмом), а вродженим прагненням до актуалізації – розвитку своїх природних здібностей, пошуку свого смислу і життєвого шляху. Особистість розуміється як складна автономна система, що вирізняється спрямованістю, волею до позитивної діяльності і співробітництва. Самоактуалізація – це реалізація себе у діяльності, у відносинах з людьми. Метою навчання і виховання повинно бути не набуття знань як набору знань, фактів, теорій і т. д., а зміна особистості учня в результаті самостійного навчання. Завдання школи і виховання – дати змогу розвитку й саморозвитку особистості, сприяти пошуку власної індивідуальності, допомогти людині йти до самоактуалізації.

Отже, гуманістичний підхід наголошує на розвитку в людині таких якостей і можливостей, як креативність, самостійність, відповідальність і самоактуалізація. Головне – це допомогти учневі у виявленні природи і унікальності його особистості й тих якостей, які він визнає корисними для свідомого вибору та відповідальних вчинків у власному житті. Звідси – установка на творчість учнів як основу навчально-виховного процесу як у школі, так і в музеї.

Вищезазначені ідеї було покладено в основу теорії комунікації, яка стала активно розвиватися після II Світової війни. Один з її авторів, Д. Камерон, директор музею в Калгарі (Канада) сформулював кілька пропозицій щодо організації музейної діяльності для взаємодії з глядачами:

- участь у створенні музейної експозиції;
- навчання екскурсоводами відвідувачів "мові мистецтва";
- залучення до музейної діяльності психологів та соціологів.

На думку Б. Столярова, у сучасному освітньому просторі можна визначити такі головні моделі музейної комунікації:

1. *Пізнавальна (характерна переважно для музеїв нехудожнього профілю)* – відвідувач спілкується з працівником музею з метою одержання нових знань, а експонат слугує предметом або змістом цього спілкування, якому притаманний як діалогічний, так і монологічний характер (К. Хадсон).

2. *Естетична* – відвідувач музею безпосередньо спілкується з експонатом, який набуває самоцінного значення (Г. Осборн, Д. Вайлер). Головною метою комунікації у даному випадку є не стільки нове знання, а естетичне сприйняття, котре не повинне блокуватися зайвою інформацією. Така модель найбільш характерна для художніх музеїв.

3. *Знакова* – відвідувач музею у процесі ознайомлення з експонатом (який розуміється як певний знак, символ соціально-історичного змісту (Ю. Ромедер) "спілкується" з його творцем, володарем тощо, відновлюючи тим самим зв'язок у часі – минулого, сучасного і майбутнього. Головним елементом такої моделі є експозиція, яка розглядається як засіб спілкування з культурою іншого історичного часу і подолання культурно-історичної відстані.

4. *Діалогічна* – відвідувачі музею спілкуються між собою. На думку дослідників (Р. Стронг, Е. Александер), така форма комунікації є найбільш характерною для музею, що виконує функції центру культурного і суспільного життя. У ході спеціально організованого або спонтанного діалогу або дискусії між різними категоріями відвідувачів (діти, дорослі, представники різних етносів тощо), музей виявляє існування та взаємодію різних ціннісних установок, що існують у суспільстві.

5. *Міждисциплінарна* – сучасний музей є місцем співпраці спеціалістів різного профілю – музеєзнавців, мистецтвознавців, істориків, психологів, культурологів, соціологів, які вирішують комплексні проблеми гуманітарного характеру. Цей підхід розглядається вченими як найбільш ефективний для співпраці музеїв різного профілю (М. Каган, Б. Столяров).

6. *Інформаційно-комунікативна* – музей розглядає відвідувачів як представників соціокультурного простору, котрі в музеї стають "компонентами" у біосистемному утворенні "Музей – Відвідувач", що так само є часткою цього соціокультурного простору (С. Пшенична).

Розглянуті шість структурних моделей музейної комунікації свідчать про можливість використання різних її типів, що загалом залежить не стільки від профілю музею, скільки від інтересів, цілей й мотивів його відвідування глядачами та розвитку функціональної діяльності музею. Тому у своїй практиці музеї використовують елементи усіх названих моделей.

Загалом, оптимальне педагогічне спілкування передбачає використання таких комунікативних прийомів, як зняття блокуючих комунікативних афектів; створення на занятті атмосфери захищеності та конструктивної взаємодії; схвалення, підтримка шляхом надання

цінності самій спробі висловити власну думку, участі у діалозі; схвалення практики звернення учнів за допомогою до вчителя або товаришів; стимулювання усних відповідей за власною ініціативою учнів.

Розвиток комунікації передбачає активний обмін думками та інформацією між людьми з метою встановлення нових зв'язків, контактів, розширення сфери використання нової інформації. Саме такі фактори спричинили у 60-70-их рр. XX ст. так званий "музейний бум", зумовлений такими об'єктивними фактами і явищами, як розвиток туризму та збільшення потреби суспільства у музеях. Перед організацією музейної справи загалом, а перед музейною педагогікою, зокрема, постали наступні питання, котрі вимагали негайного вирішення:

- як підвищити ефективність спілкування в музеї, використовуючи диференційований підхід до аудиторії;
- як зробити відвідувача музею рівноправним учасником цього спілкування;
- як співвідносяться між собою візуальна і вербальна інформація, що одержує музейна аудиторія, і якою є їхня роль у процесі сприйняття музейної пам'ятки.

Вищезазначені проблеми вимагали принципового оновлення музейних експозицій для ефективного "введення" головно учнівської молоді у світ культури. У цьому контексті актуальним видавався поліфункціональний підхід, який розглядав музейну роботу як діяльність суспільства зі збереження природної і культурної спадщини. Перед музейною педагогікою постали завдання: 1) як включити музей у навчально-виховний процес; 2) як віднайти ефективну методику занять в музеї. При цьому головною залишалася проблема індивідуального підходу до дітей на засадах трьох взаємопов'язаних рівнів:

- музейний педагог – дитина;
- дитина і середовище музею;
- музей і реальне життя.

Організація процесу навчання на цих рівнів передбачала використання методів діалогу і "живої бесіди", що розвивало в учнів здатність до самостійного мислення та висловлювання власної думки. Поряд з традиційною екскурсією, активно почали використовуватися музейні уроки, лекції тощо.

Розвиток взаємодії музею і школи в умовах сьогодення йде за наступними напрямами:

- створення системи ефективної взаємодії шляхом поступового залучення дитини до музею;
- встановлення рівноправних партнерських відносин між шкільним учителем і музейним співробітником;

- створення інформаційного поля школи і музею;
- розробка спільних музейно-освітніх програм і проектів;
- створення на базі школи музейно-освітнього простору і дидактичних експозицій для дітей;
- інтеграція музейної і шкільної педагогіки у межах єдиного навчального закладу.

Для забезпечення освітньої діяльності сучасного музею у плані його взаємодії зі школою необхідним є дотримання таких принципів:

- спираючись на першоджерело, не вірити “на слово”;
- максимальної відкритості та доступності музейних колекцій усім соціальним і віковим групам суспільства;
- втілення у музейній експозиції картини світу, втіленою у музейних пам’ятках – історико-культурних свідченнях минулих епох;
- діалогічність експозиції музею (діалог між минулим і майбутнім, пам’яткою і відвідувачем, музейним співробітником, вчителем, учнем і т.д.).

Слід зазначити, що умовою формування духовного світу особистості зі сторони музею повинно стати розуміння освітньої діяльності музею як частини загальнопедагогічного процесу; усвідомлення потрібності художніх музеїв у поглибленні діалогу з молодим поколінням; усвідомлення необхідності раннього художнього, музейного виховання з урахуванням таких важливих факторів становлення особистості, як сім’я і школа.

Музейна педагогіка як самостійна дисципліна передбачає наявність власної внутрішньо узгодженої системи понять і категорій, центральне місце в якій посідає “музей”. Відповідно, в умовах музейного середовища, педагогічні категорії визначаються у такий спосіб: *виховання* – формування естетичного сприйняття, музейної культури, художнього смаку; *розвиток* – творче удосконалення особистості і формування її ціннісних орієнтацій; *освіта (навчання)* – формування досвіду спілкування з музейною пам’яткою і навичок творчої діяльності тощо.

Педагогічна діяльність у музейному середовищі є своєрідним синтезом виховання, освіти і навчання і орієнтована передусім на естетичне виховання, художню освіту і творчий розвиток особистості, що з позицій теорії діяльності передбачає: *пізнання навколишнього світу*; *перетворення дійсності*; *вироблення ціннісного ставлення*. В основу музейно-педагогічного процесу покладено наступні, історично обумовлені принципи:

- *інтерактивності*, оскільки людина запам’ятовує лише те, що робить;
- *комплексності,* що у даному контексті означає включення усіх каналів сприйняття (почуттєвий, логіко-аналітичний, психомоторний);

- *програмованості,* яка забезпечує засвоєння інформації та набуття вмінь на засадах спеціально розроблених програм.

Розглядаючи особливості використання музейних понять і категорій, зазначимо, що їхнє розуміння випливає з напрямів діяльності конкретного музею. Поряд з поняттями „музей", „музейна педагогіка", „культурно-освітня діяльність музею", „музейна аудиторія", „музейна культура", „неформальна освіта", активно застосовуються категорії „музейний простір", „музейно-педагогічний процес" та їх складові: „музений експонат", „музейна експозиція", „музейний предмет", „музейна пам'ятка", „історична реліквія", „принципи, методи і прийоми м узейної комунікації" тощо.

Це дозволяє по-новому зрозуміти роль музею у сучасному освітньому просторі, зокрема, у площині педагогічної взаємодії та теорії музейної комунікації, інтерактивних технологій навчання. На сучасному етапі модернізації вітчизняної системи освіти її взаємодія з музеями поступово переходить на новий етап розвитку, що забезпечує розвиток творчих здібностей особистості.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. У чому полягає сутність гуманістичної педагогіки? Яке відношення вона має до музейно-педагогічної діяльності?
2. Як ви розумієте поняття "музейна комунікація"?
3. Назвіть та проаналізуйте головні моделі музейної комунікації.
4. Дайте характеристику причинам "музейного буму" в світі у 60-70-их рр. XX ст.
5. Які можна виділити напрями взаємодії музею і школи в сучасних умовах?
6. Яких принципів слід дотримуватися для організації ефективної взаємодії музею зі школою?
7. Розкрийте значення педагогічних термінів у музейному просторі, зокрема, в освітньо-виховному контексті.
8. Охарактеризуйте головні поняття і категорії музейної педагогіки.

Тема 3. Головні форми організації навчання на музейній експозиції. Уроки, семінари, музейні екскурсії. Принципи, методи та прийоми музейно-педагогічного впливу на аудиторію.

Сучасна музейна педагогіка динамічно розвивається у руслі проблем музейної комунікації. Вона спрямована у першу чергу на вирішення завдань активізації творчих здібностей особистості. З цією метою розробляються різні методики роботи з відвідувачами, що змінюють їхню роль та позиції у музейно-педагогічному процесі. Не зважаючи на утвердження ідей диференційованого підходу до різних категорій відвідувачів, головна увага музейної педагогіки насамперед зосереджена на дитячій та підлітковій аудиторіях. У зв'язку з цим головною тенденцією розвитку музейної педагогіки стає перехід від одиничних та епізодичних контактів з відвідувачами до створення багаторівневої системи музейної освіти, залучення їх до музейної культури. Цей процес передбачає урізноманітнення форм і методів організації навчання в ході музейно-педагогічної діяльності.

Як відомо, у педагогічній науці поняття "форма організації навчання" означає спосіб проведення навчального заняття з певною кількістю учнів. Відповідно, у музейній педагогіці – це спосіб організації освітньо-виховного, рекреаційного та інших процесів спілкування співробітників музею з відвідувачами. У теорії навчання (дидактиці) загалом відомо три головні системи організації педагогічного процесу: індивідуальне навчання і виховання, класно-урочна система та лекційно-семінарська. Їхня ефективність зумовлена відмінностями та особливостями у процесі засвоєння навчальної інформації.

Особливість і специфіка навчання у музеї – у першу чергу неформальність та добровільність з метою максимальної реалізації власних здібностей та задоволення інтересів. У процесі навчання в музеї особисте емоційне переживання поглиблює одержану вербальну інформацію. Навчання стимулюється експресивністю, різноманітністю та достовірністю музейних предметів. При цьому важливим аспектом є не лише здобуття знань, а й можливість безпосереднього їхнього закріплення в навчальних майстернях, студіях тощо.

Як правило, у музеї існують наступні місця роботи з відвідувачами: 1) експозиція; 2) виставка; 3) музейно-педагогічне середовище; 4) рекреаційна зона музею; 5) комплексне середовище; 6) спеціальне середовище.

У процесі роботи з відвідувачами музеї традиційно реалізують наступні цілі: освітню; виховну; навчальну; пізнавальну; ознайомчу; розважальну; рекреаційну. Загалом усі названі цілі можна звести до *інформування, навчання, розвитку творчих здібностей, спілкування* та *відпочинк*у.

Подібний поділ умовний, оскільки самі напрями і форми роботи сучасних музеїв мінливі, рухливі і доволі часто взаємопов'язаними між собою у різних аспектах. Однак для

набуття реальних методичних навичок в музейно-педагогічній діяльності необхідно чітко уявляти цілі і завдання роботи відповідно до кожного напряму, форми та продумувати оптимальні методи педагогічного впливу. Сукупність різних форм, об'єднаних спільною темою і підпорядкованих єдиній педагогічній меті, стають основою музейно-педагогічної програми.

Розглянемо більш детально сутність головних цілей музейно-педагогічної діяльності: 1) *Інформування* – це перший ступінь засвоєння музейної інформації, тобто первинне одержання відомостей про музей, склад і зміст його колекцій та окремих музейних предметів; 2) *Навчання* – друга ступінь засвоєння музейної інформації на якісно новому рівні, що включає в себе передання та засвоєння знань, а також набуття умінь і навичок у процесі музейної комунікації. Навчання у музеї передбачає одержання додаткових, або альтернативних знань, які неможливо у повній мірі одержати в інших навчальних закладах; 3) *Розвиток творчих здібностей* – третій, найвищий ступінь осягнення музейної інформації. Розвиток творчості передбачає використання потенціалу музею, зосередженого у пам'ятках матеріальної та духовної культури, для виявлення та розкриття творчих здібностей особистості; 4) *Спілкування* – встановлення взаємних ділових або дружніх контактів на основі спільних інтересів, пов'язаних з тематикою музею та змістом його колекцій. Музей надає широкі можливості як для спілкування з музейною інформацією, так і для змістовного, цікавого та неформального міжособистісного спілкування; 5) *Відпочинок* – організація вільного часу у відповідності з бажаннями та очікуваннями музейної аудиторії, задоволення потреби у відпочинку в музейному середовищі.

У контексті розвитку цілей організації навчання в музеї можна виділити такі завдання, які безпосередньо узгоджуються з ними:

- формування історичної свідомості;
- пробудження інтересу до історії та виховання дбайливого ставлення до історико-культурної спадщини;
- формування музейної культури та ознайомлення з основами музеєзнавства;
- навчання навичкам "здобуття" знань з історичних першоджерел;
- виховання особистісного ставлення і ціннісного підходу до культурно-історичних явищ;
- формування поваги до музеїв, як унікальних комплексів предметного світу історії і культури.

Як організаційна структура, що дає змогу реалізувати головні напрями музейно-педагогічної діяльності на практиці, форма не може бути жорстко закріпленою за будь-яким з напрямів. Як і напрями, форми є рухливі, вони постійно розвиваються і вдосконалюються, оскільки на це впливають історичні обставини, наукові пошуки і розробки, запити суспільства.

Ще у 70-і рр. XX ст. дослідники відзначали, що в арсеналі музею можна виділити до ста різних форм, серед яких 10 мають базовий характер, зокрема, у контексті співпраці музею зі школою. Це – *музейна лекція* (у тому числі й за межами музею), *музейна екскурсія*, *музейний урок*, *музейні студії* (музейний семінар), *музейний гурток*, *виховний захід /літературний вечір /концерт в музеї, музейне свято*, *музейна гра*, *музейний абонемент* (циклічне заняття), *музейні конкурси та вікторини*.

Існує чимало характеристик вищенаведених форм: традиційні – нові; динамічні – статичні; групові – індивідуальні; активні – пасивні; прості – комплексні; разові – циклічні; комерційні – некомерційні тощо.

У більшості випадків під час організації навчання в музеї використовують такі форми навчання, як урок, екскурсію та лекцію.

Музейний урок передбачає колективне поглиблене вивчення матеріалу та перевірку його засвоєння. Він проводиться з метою здобуття учнями знань з певної навчальної програми або з метою закріплення і розширення знань, одержаних на уроці у школі. При цьому музейний предмет виступає не як ілюстрація до здобутих знань, а як безпосереднє їх джерело. Музейне середовище не лише стимулює пізнавальні інтереси учнів, а й сприяє їх усебічному розвитку; наявність автентичних музейних предметів стимулює до самостійного пошуку інформації. Музейний урок використовується переважно як форма роботи музею з учнями шкіл, гімназій, ліцеїв, коледжів, однак може використовуватися під час роботи з іншими категоріями відвідувачів.

Музейна лекція може бути монологічною, тематичною, теоретичною, навчальною. Існують лекція-концерт, лекція-реклама, циклові лекції. Музей організовує також музичні, літературні, тематичні, хорові вечори; влаштовує вечори-інтерв'ю, вечори-репортажі.

Музейна екскурсія є найважливішою формою проведення музейно-педагогічного заняття. Успішність її проведення багато в чому залежить від використання методики, що принципово відрізняється від методики проведення екскурсій ознайомчого або освітнього характеру. У сучасному баченні екскурсія повинна звертатися до методів діалогу та живої бесіди, що розвиває здатність самостійно мислити та висловлювати власну думку, а також прислухатися до думки співбесідника.

Особливістю музейної екскурсії є *виховна екскурсія*, метою якої є формування пізнавальної активності, а також ціннісних орієнтацій особистості. Вона передбачає також формування комунікативних навичок, моральних якостей особистості; виховання уваги та музейної культури.

Як було вказано вище, у музеї є особливі умови для стимулювання творчого процесу особистості. Найбільш дієва з них – можливість "входження" у систему кращих зразків,

традицій, прикладів культури минулого. У музеях цей напрям може бути реалізований у формі студії, творчої лабораторії, фестивалю, історичної гри тощо.

Студія ставить за мету розкриття творчих здібностей учнів шляхом вивчення музейних збірок. *Творча лабораторія* – це об'єднання зацікавлених осіб, що проводять у музеї під керівництвом наукового співробітника експериментальної наукової діяльності у поєднанні з творчою практикою. *Фестиваль* – урочиста дія в музеї з широким колом учасників, що супроводжується показом і переглядом різних видів мистецтва або робіт, виконаних учасниками студій, гуртків, ансамблів та інших творчих груп і організацій. Історична гра – побудована за принципом рольової поведінки учасників, що передбачає занурення у минуле, набуття досвіду безпосереднього контакту з історичними реаліями.

Останнім часом до музейної практики активно залучаються нетрадиційні для музею форми – олімпіади, конкурси, вікторини, КВК, весілля в музеї, музейна ялинка. Широке застосування дістають форми організації навчання, розроблені у закордонних музеях. Це *хеппенінг* – імпровізована театральна дія, що розвивається без завчасно продуманого сценарію і розрахована на активну участь глядачів; *перформанс* – колективна або індивідуальна дія художників, побудована за відповідно продуманою програмою або сценарієм.

Зосередимо увагу на *принципах*, що використовуються у ході музейно-педагогічної співпраці. Головний принцип будь-якої форми музейно-педагогічної діяльності – надання відвідувачам можливості займатися тим, що їх цікавить, створення умов для їхньої самореалізації. При цьому важливо враховувати психологічні особливості різних типів і категорій музейних відвідувачів, що передбачає використання різних варіантів тієї чи іншої форми.

Дослідники виокремлюють такі принципи музейної комунікації, як діалог, варіативність, комплексність, ефективність, індивідуально-особистісна орієнтація, інтерактивність, інтегративність, унікальність, послідовність, креативність, смислова і емоційна єдність, зворотній зв'язок тощо.

Наприклад, під час проведення *оглядової екскурсії* слід дотримуватися таких принципів: 1) вона повинна відбуватися у межах 80 – 90 хвилин для будь-яких категорій відвідувачів; 2) у ході її проведення необхідно організувати спеціальні "зони відпочинку"; 3) кількість музейних предметів, що фіксуються у пам'яті відвідувачів, не повинна бути меншою семи (для шкільної аудиторії) і більшою 12 (для дорослих); 4) особливістю цього типу екскурсії є акцент на експонати, а не на моделі, тобто графіку і стенди; 5) музейний педагог повинен показати складність процесу пізнання, боротьбу ідей та їх різноманітність, ознайомити аудиторію з альтернативними поглядами на одну й ту саму проблему; 6) наявність підсумку.

Принципи проведення музейного заняття взаємодіють з *методами* – способами досягнення мети, системою музейно-педагогічних прийомів для вирішення освітньо-виховних завдань. Серед них можна виокремити наступні: “занурення” в історичну епоху; рольове “прожиття” історичних подій; інформаційний; продуктивний; репродуктивний; дослідницький; реконструкції; порівняльних аналогій; асоціативний; моделювання; порівняльного аналізу; випереджувального заохочення.

Наприклад, *метод порівняльних аналогій* передбачає таку форму діалогу, при якій знання, одержані на основі розгляду подібності відомих фактів, подій, понять у минулому та майбутньому, дозволяють зробити нові висновки про історичні явища у більш широкому, узагальненому вигляді. *Метод випереджувального заохочення* полягає у тому, що музейний працівник будує свій діалог з групою на заохоченні і стимулюванні будь-якої активності, намагаючись викликати позитивні емоції.

Невід’ємною складовою методу є *прийом* навчання – практичний акт реалізації методу, що розкриває для нас його сутність і зміст. Запропонований нижче перелік прийомів, звичайно, не вичерпує усіх, що існують у багатій музейній практиці, однак дає змогу зрозуміти головні аспекти музейно-педагогічного впливу на аудиторію.

Прийом показу. Головний прийом і головна складова музейного заняття. Він зумовлює наочність, спрямовує увагу на головні риси та ознаки предметів.

Прийом коментування (репортаж). Використовується, якщо експонат або об’єкт демонструється у процесі розвитку або руху.

Прийом руху. За його допомогою (під час акцентування уваги на деталях речей) пізнається музейний об’єкт і закріплюються знання.

Прийом реконструкції. Полягає у відтворенні події або епохи шляхом образної розповіді, за допомогою якої музейний педагог немов би робить слухача діючою особою певної події, ситуації.

Прийом локалізації подій. Характеризується особливо сильним емоційним впливом, що полягає у “прив’язуванні” певної події до певного місця.

Прийом порівняння. Полягає у співставленні різних ознак одного й того ж експоната, або різних об’єктів між собою.

Прийом цитування. Дозволяє загострити інтерес слухачів до якогось факту, події, явища, надає більшої авторитетності висловлюванням педагога.

Вищенаведені прийоми побудовані з урахуванням застосування й певних технічних засобів, зокрема, музичних фрагментів. Неприпустимо, коли музейний педагог обмежується запам’ятовуванням вже розробленого тексту заняття, відмовляючись від самостійної творчості

у роботі. Це одразу відображається на характері музейно-педагогічного заняття, суттєво знижуючи його якість та результативність.

Успішність будь-якої форми заняття в музеї багато в чому залежить від особистості музейного педагога, який повинен мати широкий світогляд, вміти передавати свої знання іншим, зацікавити аудиторію своєю темою на основі яскравого, образного мовлення та навичок комунікативної культури.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. У чому полягають особливості та специфіка навчання у музеї?
2. Назвіть основні місця роботи з відвідувачами у музеї.
3. Які головні цілі реалізуються у музеї під час роботи з відвідувачами?
4. Охарактеризуйте головні форми організації навчання у музеї.
5. У чому полягає відмінність між музейним уроком та музейною екскурсією?
6. Які нетрадиційні форми організації навчання застосовуються у музеї?
7. Назвіть принципи, що використовуються у ході музейно-педагогічної діяльності?
8. Яких загальних вимог слід дотримуватися під час організації екскурсії?
9. Назвіть та проаналізуйте головні методи і прийоми навчання на музейній експозиції.

Тема 4. Музейний предмет і історія повсякденності у процесі навчання. Технологія інтерпретації історичної реліквії. Особливості пошуку наукової інформації з музейних першоджерел.

Як відомо, процес сприйняття музейного експонату, зокрема, пам'ятки мистецтва, поділяється на кілька етапів – від простого її споглядання до рівня співтворчості. Першою сходинкою до розуміння музейного експонату може бути невимушена розповідь про його властивості, разове відвідування музею, або урок у школі (ознайомлення зі слайдом, репродукцією, комп'ютерною версією пам'ятки). Далі відбувається поєднання цього матеріалу з *музейною експозицією* (від візуального сприйняття і загальних вражень – до розуміння єдності форми і змісту, конкретного розуміння, естетичної насолоди, співпереживання). Це створює необхідну основу для міжособистісного діалогу відповідно до теми заняття.

При роботі з відвідувачами можна використовувати різні види аналізу пам'ятки, який допомагає розкрити, наприклад, особливості та логіку розвитку художнього образу. У цьому контексті особливого значення набуває знання історії походження тієї чи іншої пам'ятки, того, як вона використовувалася давніше. Вивченням цього займається нова галузь історичної науки – історія повсякденності. Історія повсякденності – це, перш за все, процес олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави і суспільства у цілому через призму особистісного сприйняття умов життя. Історія повсякденності актуальна й тим, що не акцентує уваги на ролі держави як центру історії, ту головне – окрема людина, її умови життя, різні громадянські проблеми, толерантне ставлення до інших. Повернення людини у центр історії дає змогу зрозуміти, що не людина повинна жити для суспільства, а суспільство для людини.

Процес інтерпретації музейного експонату для дидактичних цілей потребує визначення головних підходів щодо його аналізу. З'ясуємо це на прикладі певного художнього образу – картини.

Загальний (розгорнутий) аналіз передбачає всебічний розгляд експонату з метою розкриття його ідеї, змісту і характеру використаних для цього формальних засобів (розповісти про формування задуму картини, визначити головну її ідею, роз'яснити її зміст та образну структуру).

Порівняльний аналіз дає змогу одночасного вивчення кількох пам'яток утому чи іншому аспекті. Особливості його методики полягають у тому, що елементи художньої форми обраних творів (колір, композиція, світлотінь, тощо) розглядаються паралельно, у контексті поставлених перед музейним заняттям завдань (виявити особливості художнього стилю епохи, еволюцію творчості митця, тощо).

Комплексний аналіз дозволяє показати експозицію музею великим планом, а отже, формує у глядача найповніше уявлення про різноманітність музейних колекцій. Його специфіка – детальний розгляд найхарактерніших експонатів, усі суттєві ознаки яких можуть бути виявлені в інших роботах, що знаходяться у залі музею (використання прийому: від загальної розмови до аналізу конкретної пам'ятки).

"Фрагментарний аналіз" є найскладнішою формою аналізу музейної пам'ятки, часто використовується разом з порівняльним. Він передбачає умовне виділення з цілісної форми твору якогось її елементу (наприклад, у картині – це колір, світлотінь, композиція, ритм), який і стає об'єктом аналізу, що дозволяє виявити змістову та емоційну функції музейної пам'ятки.

Важливого значення під час проведення аналізу музейної пам'ятки набуває досвід роботи музейного педагога, його інтуїція, творчі здібності, загальна освіченість, образність та виразність мовлення, здатність до імпровізації, що втілюється у створенні ефекту співпричетності до народження художнього образу.

"Відтворення" історії, засвоєння соціального досвіду минулих поколінь через активну участь дітей стало однією з найпопулярніших форм співпраці у сучасній зарубіжній педагогіці. Така позиція, зокрема, простежується у Стандартах художньої освіти, прийнятих і рекомендованих у США, де цілями музейно-художньої освіти є:

- розуміння людського досвіду як у минулому, так і в сучасну епоху;
- вміння адаптуватися і поважати інші (інколи цілком протилежні) погляди;
- вивчення "артистичних підходів" до вирішення складних проблем, надання відповідної "форми вираження" поведінки у будь-якій важкій ситуації;
- усвідомлення впливу мистецтва у процесі створення культур, а також зворотнього процесу впливу на твір мистецтва широкого спектру ідей;
- вміння приймати рішення у нестандартних ситуаціях;
- вираз власних думок і почуттів у різний спосіб, прагнення до самовиявлення.

Як бачимо, ці стандарти відображають особливий інтерес до минулого не лише з позиції споглядання за ним, а й стимулюють учасників музейно-педагогічного процесу до активного вивчення взаємовпливів історії, культури та мистецтва, формують активність, самостійність, сприяють виробленню толерантного ставлення до інших поглядів.

"Занурення" в історичне середовище передбачає використання різних способів інтерпретації музейних пам'яток. Так, англійський педагог *Дж. Уест* виділяє такі способи, за допомогою яких педагог може стимулювати інтерес дітей до історії, вивченню музейних предметів.

1. Задавати питання: для чого зроблений цей предмет, хто його використовував, він справжній або копія?

2. Стимулювати до розмірковувань, пропонуючи можливі розумні варіанти відповіді.

3. Пов'язувати й порівнювати нову інформацію з тими знаннями, які є у наявності, або додавати докази до того, що вже було відомим.

4. Дослідити, чому речі саме такі, якими вони є, намагаючись знайти та спробувати нові пояснення.

5. Використати історичні джерела для розвитку уяви: яким тоді було життя, якою тоді була людина?

Англійський педагог виділяє у діяльності дітей з експонатом дві головні функції: розслідування та уяву. Зміст для їхньої реалізації може бути набутий у ході "спілкування" з предметом, коли він переходить з рук в руки.

Цікавим є підхід англійського викладача історії *Дж. Нікол*. Він виділяє ряд послідовних етапів у представленні експоната, кожному з яких відповідають певні запитання. Деякі відповіді на ці запитання є очевидними при розгляді предмета, інші потребують дослідження.

1. *Фізичні характеристики*. Як він виглядає? Якого кольору? Як пахне? Як звучить? З чого зроблений? Він природного походження або створений людиною? Чи зберігся він повністю? Подвергался ли исправлениям, изменениям, адаптации? Изношен ли он?

2. *Конструкція*. Як він зроблений? Зроблений руками чи машиною? Зроблений по частинам або повністю? Які частини були об'єднані?

3. *Призначення*. Для чого зроблений? Як використовувався? Як змінювалася послідовність користування?

4. *Оформлення*. Чи добре спроектований? Чи добре пристосований для виконання своєї функції? Чи було використано найкращий матеріал? Чи є прикраси? Чи подобається, як виглядає? Чи подобається іншим?

5. *Цінність.* Чим корисний? Для тих, хто його зробив? Для тих, хто його використовував? Для тих, хто його зберігав? Для тебе? Для музею?

Вищезазначені способи інтерпретації музейної реліквії мають особливе значення для пошуку певної інформації з музейних першоджерел, з конкретної музейної пам'ятки. Своєрідним узагальненням буде ще один підхід до інтерпретації музейного предмета, що базується саме на цьому пошуку:

1. Чим був даний предмет для когось? Кому він належав?

2. Роль предмета в діяльності людини (коли його було виготовлено; яке значення він мав для того, хто його виготовляв, для володаря предмета, яке він має значення для нас та для суспільства, в якому ми живемо);

3. Виготовлення предмета (як, коли, ким, для кого, навіщо і чому був виготовлений предмет; матеріал виготовлення (з чого був виготовлений, походження цього матеріалу, як він з'явився у цій місцевості, чому використовувався, а чому ні);

4. Використання предмета (ким і для чого він використовувався, чому використовувався так, а не інакше);

5. Дизайн предмета (якою є формам предмета, у якому стилі виконаний, які ідеї та уявлення дизайнера знайшли у ньому своє втілення);

6. Цінність предмета (якою є цінність цього предмета для тих, хто нею користувався та для кожного з нас; цінність його у минулому і майбутньому);

7. Асоціації з предметом (з чим асоціюється цей предмет у особистісному сприйнятті кожного з присутніх; які ідеї, думки він викликає по відношенню до нашого минулого і майбутнього, до минулого і майбутнього інших суспільств, культур тощо);

8. Порівняти предмет з подібними до нього, що володіють відповідними функціями.

На останньому етапі пропонуються питання, обговорення яких сприяє формуванню цілісного уявлення про музейну пам'ятку (причина наявності або відсутності цієї пам'ятки в оточуючій дійсності; порівняння пам'ятки з предметами, що мають подібні функції, але використовуються у сьогоденні; характеристика інформації, яку містить в собі цей музейний предмет про життя в минулому і у сучасну епоху, про життя у суспільствах з іншою культурою).

Ефективність такої організації діяльності педагогів з вивчення музейного матеріалу полягає не лише у тому, що вона може стати органічною частиною викладання багатьох дисциплін, а й в тому, що вчитель засвоює конкретну методику організації роботи з музейними експонатами різного змісту, яка може знайти застосування у його педагогічній практиці.

Отже, інтерпретація історичної реліквії та пошук нової інформації з музейних першоджерел на основі різних технологій набувають особливого значення в сучасну епоху, коли на порядок денний постає проблема урахування міжпредметних зв'язків у процесі навчання, створення відповідної атмосфери на занятті, яка б створювала ефект "занурення" в історичне середовище. Це уможливлює появу інтересу не лише до історії, а й до самого музею, суттєво збільшуючи мотивацію навчальної діяльності.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що є предметом вивчення історії повсякденності? В який спосіб вона взаємодіє з музейною педагогікою?
2. Які головні підходи щодо аналізу музейного експонату Ви знаєте?

3. Розкрийте сутність фрагментарного аналізу музейної пам’ятки.
4. Які Ви можете назвати цілі музейно-художньої освіти, прийнятих і рекомендованих у США?
5. Розкрийте способи інтерпретації музейних пам’яток за технологією Дж. Уест.
6. Охарактеризуйте етапи аналізу експонату за технологією Дж. Нікол.
7. Проаналізуйте підхід до інтерпретації музейного предмета, що базується на пошуку інформації з музейних першоджерел.
8. Як Ви розумієте процес інтерпретації музейної реліквії?

Тема 5. Психолого-педагогічна специфіка роботи на музейній експозиції з різновіковою аудиторією (молодший шкільний вік, підлітки, старший шкільний вік, студенти).

Проблема урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості у ході музейно-педагогічної діяльності є надзвичайно важливою, оскільки дозволяє грамотно організувати заняття у музеї, продумати відповідні форми й методи його проведення та забезпечити його ефективність.

Вже у самому ранньому віці діти починають цікавитися предметним світом. Пізнання здійснюється шляхом накопичення чуттєвих вражень від речей, котрі оточують дитину. Радість пізнання й задоволення від споглядання є явищами подібними та схожими. Музей здатний збагатити дитину враженнями від нових, незнайомих предметів, які вона ніколи не зустрічала та й не могла зустріти у доступній їй дійсності. Це надзвичайно розвиває світогляд та уявлення про світ.

Суттєвою особливістю дитячого сприйняття є те, що діти краще засвоюють матеріал через дотик. Необхідним етапом розвитку інтелекту дитини є маніпулювання предметами, оскільки безпосереднє ознайомлення з ними доповнює та збагачує зорову інформацію. Це положення було обґрунтоване в експериментальних дослідженнях швейцарського психолога Ж. Піаже, котрий вбачав предметні дії головним фактором формування інтелекту дитини (“знати предмет – означає діяти з ним”), вважаючи їх за основу розвитку внутрішнього плану свідомості. Аналогічно М. Спок і Ф. Оппенгеймер (США) під час організації своїх експозицій “hands on” у дитячих музеях, орієнтованих на дітей і сім’ю, надавали можливість відвідувачам безпосереднього контакту з експонатами, а традиційне правило “руками не доторкатися!” замінювалося на прямо протилежне – “будь-ласка, торкайтеся!”

Спеціалісти, котрі працюють з дітьми, повинні вводити в експозицію або спеціально приносити на заняття експонати (копії, дублікати, моделі), які дитина може взяти в руки. Якщо для самих маленьких безпосереднє маніпулювання з предметом майже обов’язкове, то для старших дітей достатнім є “зоровий дотик” до предмета, мисленнєві дії з ним. Моделювання форми предмета рухом руки у повітрі значно полегшує його сприйняття. Психологи виявили, що використання такого прийому у роботі з дітьми 6-8 років збільшує запам’ятовування ними інформації більше ніж на 40% й забезпечує точність опису та зображення історичних предметів та ситуацій. Це зумовлено тим, що дітей у цьому віці захоплює сюжет – під час музейного заняття вони немов би “проживають якусь подію”, вчаться давати їй оцінку (правда, поки у чорно-білій тональності (“погано/добре”). Відтак, у них з’являється здатність пережити не лише сюжет, а й внутрішню атмосферу певної події.

Музейна інформація може бути активно засвоєною й іншими шляхами, наприклад у процесі ігрової діяльності. Для учнів молодшого шкільного віку гра є одним з головних форм пізнання, однак її проведення вимагає дуже ретельної роботи музейного педагога. У віці 8-9 років діти вже здатні співставляти та елементарно аналізувати факти художнього життя, систематизувати матеріал. В екскурсійній роботі з цією віковою групою учнів є ефективним метод "запитання – відповідь". При цьому запитання повинні мати не риторичний характер, а передбачати конкретну відповідь, яку діти говорять разом або поодинці. Ці відповіді можна заперечувати, з ними можна погоджуватись, однак головне полягає у тому, що вони стимулюють дальший хід бесіди. Перевагу слід надавати не запитанням на знання (хоча вони теж необхідні), а тим питанням, які потребують роботи уяви, звернення до власного життєвого досвіду, стимулюють до детального споглядання, спостереження, відгадування смислу і значення того, що бачить дитина.

Важливо не лише використовувати діалогічну форму проведення екскурсії, дидактичні ігри, розвивальні вправи, творчі завдання, а й робити акцент на словесних методах навчання (презентація міні-творів, ігри в екскурсовода, в музейних співробітників, розповідь про свою домашню колекцію).

Водночас музейному педагогу слід володіти даром імпровізації, бути не лише винахідливим, а й достатньо суворим. Атмосфера свободи і вільної думки, яка створюється завдяки живому діалогу, не повинна заважати зосередженій праці дітей. Не випадково досвідчені екскурсоводи понад третину усього часу витрачають на підтримання дисципліни, чим і досягають чіткої організації музейного заняття.

При роботі з дітьми *молодшого шкільного віку* важливо чітко знати, скільки часу буде тривати музейне заняття, що і як показати і в якому обсязі. Найбільш ефективно діти сприймають інформацію тільки перші 15-20 хвилин, після чого увага знижується. Тому при тривалості музейного заняття 40-45 хвилин його першу половину рекомендується зробити інформаційно більш насиченою, тоді як у другу – внести елементи гри, творчої роботи дітей або рухальної розрядки. Остання може бути безпосередньо пов'язаною з оглядом експонату (музейний педагог пропонує дітям самим розглянути великий предмет: вони обходять його, нахиляються, присідають, заглядають усередину), і може стати своєрідною паузою у занятті. Важливо не забувати, що дітям цього віку надзвичайно важко стояти на одному місці, тому зупинка біля однієї вітрини не повинна перевищувати одну-три хвилини.

Особливо слід звертати увагу на відбір експонатів, число яких можна обмежити до 7-10, діючи за принципом "краще менше, але краще"; на розміщення дітей коло стенду або вітрини; на темп заняття; методику постановки запитань тощо. Для того, щоб дитина збагатилася новими знаннями і враженнями, необхідно постійно закріплювати музейний матеріал,

повертатися до вже побаченого і почутого. Найкращою формою закріплення й осмислення одержаних в музеї вражень і знань виступає творча робота як найприродніший для дітей спосіб засвоєння інформації. У багатьох музеях зарубіжних країн стало традицією, щоб кожне заняття з дітьми завершувалося у студії, де відвідувачі змогли, наприклад, розмалювати китайську тарілку, змайструвати "справжній" шлем римського воїна, спробувати рис за допомогою паличок, приготувати страву за старовинним рецептом тощо. У такий спосіб створюється "знання через руки", що дає найбільший освітній ефект у роботі з молодшими школярами та дошкільниками.

Ще один прийом, який доречно використовувати з цією віковою категорією дітей – рольова гра. Вона передбачає "занурення" глядачів у певну історичну епоху. Чому так важливо, щоби дитина "прожила" день "в образі" члена общини, давньої людини або в іншій ролі, ким насправді ніколи не стане. Тому що подібні "вправи" розвивають здатність дітей до соціалізації, а участь у рольовій грі сприяє накопиченню досвіду соціального спілкування. Маленька людина вчиться взаємодіяти з іншими людьми у певній ситуації, і це дозволяє "пристосовуватися" у звичайному житті.

У *підлітковий вік* (10-15 рр.), який визнано перехідним у формуванні і розвитку особистості, музейно-педагогічні заняття рекомендується проводити з урахуванням більш високого рівня свідомості у розвитку дитини, розуміння нею абстрактних відносин між музейними предметами та здатністю до комбінування різних понять. У цей період мислення набуває ознак аналітичності, розвивається здатність активно і самостійно мислити, порівнювати, робити узагальнення і висновки.

У 10-12 рр. наступає "природна криза" у дитячому малюванні, коли підлітки доволі часто припиняють займатися малюванням і переходять до сфери художнього сприйняття, виявляючи при цьому готовність до систематичного та поглибленого вивчення мистецтва. Відбувається становлення моральної свідомості, дорослості, дитина починає прагнути самостійності та "пошуку свого героя", який часто стає прикладом для наслідування (улюблений художник, музикант, політичний діяч). Головним стимулом інтересу до музейного заняття залишається цікава розповідь екскурсовода.

Форми роботи з підлітками є більш різноманітнішими, ніж з молодшими дітьми. Окрім екскурсій, це можуть бути цикли-виклади монологічного характеру (наприклад, "бесіди про художника"), використання, поряд з іграми та вправами, діалогу, бесіди, дискусії.

В *юнацькому віці* (14-18 рр.) головними життєвими проблемами стає пошук цілі і смислу життя, професійне самовизначення; виникає інтерес до філософських питань творчої майстерності, світогляду та світосприйняття певного художника, проблем сучасної художньої

культури. Відповідно, юнаки більш усвідомлено та цікаво сприймають матеріал, пов'язаний з професійними питаннями мистецтва (мова художнього твору, тощо).

Узагальнимо різні форми роботи з учнями в музеї. Перш за все це можуть бути заходи у формі гри, побудовані на безпосередньому зацікавленні дитиною музейної експозиції. Це вимагає від педагога навичок організатора та ретельного відбору тематики заходів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів. Доволі ефективною, зокрема під час роботи з підлітками, може бути урок на експозиції, коли вчителі виступають у ролі посередників, розвиваючи у вихованців відчуття особистої причетності до матеріалу навчання в музеї. Для учнів старшого шкільного віку оптимальним може бути виконання під час музейного уроку власних проектів, підготовлених заздалегідь. У цьому випадку роль вчителів полягає у фаховій консультації з підготовки таких проектів та розвитку навичок комунікації як в себе, так і в учнів.

Водночас не слід обмежуватись вищенаведеними формами організації навчання в музеї. Вони можуть бути надзвичайно різноманітними (урок-концерт, урок-круглий стіл, підсумковий урок тощо) і сприяти ефективній взаємодії виховників з вихованцями. Відповідно, такі уроки суттєво удосконалюють методику викладання різних предметів у школі та формують професійні якості майбутніх фахівців.

У *студентський вік* відбувається певна неоднорідність та неоднозначність у сприйнятті музейних експонатів, що пов'язано з поступовим переходом до професійної діяльності. Відповідно під час проведення музейного заняття зі студентами слід враховувати три аспекти під час подання матеріалу: *пізнавальний* (розвиток інтелекту); *чуттєвий* (емоційні враження та сприйняття особливостей музейної пам'ятки); *афективний* (співпереживання, що є основою творчого ставлення до музейної пам'ятки). Музейно-педагогічна практика допомагає студентам у визначенні майбутньої професійної діяльності, вчить ефективно взаємодіяти з різними віковими категоріями дітей, сприяє розвитку гуманітарно-естетичного мислення, здатності до творчої діяльності.

Період навчання у закладах вищої освіти характерний найбільшим розвитком моральних та естетичних почуттів, коли розширюється світогляд та розвивається загальна ерудиція. Головним напрямом музейної роботи зі студентами повинні бути тематичні екскурсії (на відповідному рівні інтелектуальної та художньої підготовки групи та за умови створення атмосфери спільної творчої роботи). Вони сприяють тому, що з'являється можливість не лише побачити оригінальний музейний предмет, а й ознайомитись з прийомами художнього аналізу на прикладі конкретних пам'яток, зрозуміти художньо-образну систему творів мистецтва.

Водночас слід не просто проговорювати навчальний матеріал, а використовувати бесіди з поступовим залученням студентської аудиторії до кола порушених проблем. Це сприяє

встановленню емоційної атмосфери занять, привчає слухачів не лише сприймати, а й думати, формує власне ставлення до творчості того чи іншого майстра, до конкретного твору мистецтва.

Актуальною у цьому контексті є співпраця вищого навчального закладу, музею і школи, яка передбачає підготовку студентами лекцій, уроків-екскурсій на базі музейних експозицій і виставок, позакласних форм виховної роботи, виконання вправ з педагогічної майстерності і аналізу форм організації навчання, виконання курсових і дипломних науково-дослідних робіт, участь у тематичних конференціях і семінарах

Під час планування навчального заняття в музеї кожен педагог зустрічається з проблемою створення своєрідного проекту-плану майбутнього спілкування з групою відвідувачів. Цей процес, як правило, має певні закономірності і етапи. Для більшого ефекту він повинен ґрунтуватися на системному підході і включати: 1) обґрунтування теми заняття; 2) головні складові заняття (актуалізацію чуттєвого досвіду і опорних знань учнів, основну частину, закріплення матеріалу, підведення підсумків); 3) коротку характеристику можливостей його реалізації; 4) короткий аналіз сприйняття запропонованої теми слухачами.

Отже, під час співпраці на музейній експозиції з різновіковою аудиторією слід обов'язково враховувати їх індивідуальні та вікові особливості розвитку, відповідно підбирати тип музейного заняття, створювати емоційну атмосферу на ньому, досягаючи ефекту особистої причетності; зосереджувати особливу увагу на співвідношення ігрових та навчальних технологій у процесі музейно-педагогічної комунікації.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Чому є актуальним урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку людини у процесі музейно-педагогічної діяльності?
2. Якими комунікативними навичками повинен володіти музейний педагог під час роботи з дитячою аудиторією?
3. У якій формі є оптимальним засвоєння музейної інформації дітьми молодшого шкільного віку?
4. Охарактеризуйте специфіку роботи на музейній експозиції з підлітками.
5. В який спосіб музейно-педагогічні заняття допомагають у професійному самовизначенні учнів старшого шкільного віку?
6. Назвіть головні напрями музейної роботи зі студентами.
7. Обґрунтуйте необхідність планування навчального заняття в музеї.
8. Як, на Вашу думку, можна досягти емоційної насиченості музейного заняття з різновіковою аудиторією?

Тема 6. Головні форми моделювання взаємодії музею і школи у сучасному освітньому просторі. Музейно-педагогічні програми.

У сучасних умовах розвитку освітніх технологій особливого значення набуває взаємодія музею зі школами та різними освітніми інституціями. Розуміння взаємодії у сфері освіти між музеєм та школою закладає фундамент для їх успішної співпраці, що визначається двома нижче вказаними блоками:

1. Школа у музейному просторі. Цей блок включає у себе освітні заходи (екскурсії, цикли занять у музейній аудиторії та на експозиції), на яких учні вчаться розуміти зміст культури і мистецтва на музейній експозиції – за планом, що виробив музей з урахуванням тематики шкільної освіти, або у ході занять, побудованих саме на основі музейно-педагогічних методик. При цьому визначальну роль відіграє запропонований музеєм широкий репертуар тем і форм взаємодії зі школою (спецкурси з вивчення історії мистецтва, музейні практики тощо). Різноманітність програм і форм роботи відкриває перед вчителем і школою можливості вибору, де безпосередньо враховані їх педагогічні інтереси. Новим у цій сфері стало виконання проектів, згідно яких перетворення або утворення спеціального музейного середовища диктується саме педагогічними ідеями і завданнями. Такий підхід сприяє активізації, закріпленню і збагаченню у процесі ігрового моделювання культурно-історичних ситуацій тих уявлень, які були сприйняті учнями на шкільних уроках.

2. Музейна педагогіка у школі. Цей блок включає в себе лекційну роботу у школі, а також окремий досвід проведення музейними співробітниками факультативних навчальних курсів, котрі відображають специфіку конкретного музею. Для цього було створено своєрідний тип музейної лекції, яка в однаковій мірі була призначена для лекційної аудиторії у самому музеї та поза ним, для усіх груп слухачів та адаптувалася відповідно до їх професійних та вікових відмінностей. Разом з тим, типові музейні лекції, що читалися у школах, як правило, не були скоординовані з навчально-виховним процесом освітнього закладу. Розвиток процесів гуманізації і гуманітаризації освіти, готовність педагогів до інноваційної діяльності у школі дозволили музею і школі перейти до інтенсивного співробітництва. При цьому музей сприяє цілісному перетворенню навчально-виховної системи конкретного навчального закладу на основі поєднання досягнень шкільної, дошкільної та музейної педагогіки.

У сучасній музейно-педагогічній практиці, як правило, використовують три головні форми роботи з учнями: заняття на музейній експозиції, класно-аудиторні та практичні заняття. Цей процес забезпечено комплексом різноманітних методичних матеріалів (програми навчальних предметів, практичні рекомендації, методичні розробки уроків, навчальні посібники, публікації). Важливим та необхідним етапом поглиблення взаємодії музею і школи є

створення єдиної програми художньо-естетичної освіти. Як зазначає Б. Столяров, при цьому результативність співпраці музею і школи залежить від таких факторів:

- усвідомлення керівництвом музею і школи необхідності такої взаємодії;
- наявності у музеї достатньої кількості зацікавлених співробітників;
- наявності у школі згуртованої групи педагогів тощо.

Історичний досвід освітньої діяльності музею дає змогу виокремити різні форми його взаємодії зі школою у різних країнах. Така взаємодія сприяє "олюдненню" навчального предмета, його повному розумінню вихованцями. З моменту перетворення музею на суспільний інститут значної ваги набуває його освітньо-виховна функція, яка створює особливі умови для педагогічного впливу на аудиторію.

Німеччина. Взаємодія музею зі школою у цій країні побудована з метою допомогти вчителеві вирішити конкретні навчальні завдання. Вчитель виступає у ролі "експерта", що обирає засоби і зміст музейно-педагогічного процесу, контролюючи водночас поведінку і знання учня. Важливе значення при цьому посідає методичне керівництво самостійною роботою учнів, на допомогу яким роздаються спеціальні "робочі зошити". Їхня тематика побудована у відповідності до навчальної програми. Це дозволяє як вчителю, так і музейному педагогу поглиблювати і розширювати знання та навички дітей з певних тем.

"Робочий зошит" складається з трьох частин (перша – стисла інформація про пам'ятки, які будуть використані на заняттях; друга і третя – безпосередньо орієнтовані на спільну роботу вчителя і учня). Інша функцією цього зошита – допомога вчителю в опануванні мови музейної експозиції та оцінки музейних експонатів з погляду їх художньої або історичної значущості, що є вкрай важливо для формування музейної культури школяра. У цілому значення "робочих зошитів" полягає у:

- можливості концентрації уваги на обраних музейними педагогами пам'ятках;
- формуванні усвідомлення цінності музейних експонатів;
- стимулюванні школярів до творчої активності із залученням різних способів її активізації;
- формуванні уявлень простору і часу на основі використання методів порівняльного аналізу пам'яток;
- розвитку умінь висловлювати своє ставлення до музейних предметів.

Прикладом взаємодії музею і школи може слугувати цілеспрямована робота з молодими відвідувачами в Історичному музеї німецького міста Білефельд.. Для дітей віком від 6 до 12 років розроблено систему щомісячних заходів під назвою "Geschichte zum Mitmachen" ("Разом творити історію"). Загалом в музеї функціонують дві вікових групи: від 6 до 9 років та від 9 до

12 років. Раз у місяць дітям пропонують прийти до музею, щоби у грі разом зі своїми однолітками дізнатись багато цікавого з історії і про роботу в музеї.

Застосування відповідних ігрових моментів дозволяє молодшим школярам не лише ознайомлюватися з основами музейної роботи, а й активно брати у ній участь, конструюючи власне розуміння минулого та його пам'яток у вигляді музейних предметів. Також це сприяє розвитку образного мислення дітей, формуючи у них цілісне уявлення про специфіку музеїв та організацію виставкової діяльності.

Отже, взаємодія музею зі школою у Німеччині передусім характеризується підпорядкованістю діяльності музею шкільному освітньому процесу і допомогою вчителю в опануванні музейного матеріалу.

США. У цій країні перебудова взаємовідносин між музеями і школами відбувається на рівні державної політики, однак вирізняється своєю децентралізованістю. Звернення до історичного досвіду музейної педагогіки збагатило арсенал освітніх форм, запропонованих музеєм. До різного роду екскурсій, студій, концертів, дидактичних вистав було доповнено спеціальні освітні програми, створені для вчителів, яких стали активно залучати до спільної роботи з музеєм. Нині в Америці нараховується понад 9000 музеїв, які головно є некомерційними організаціями і відносяться до неприбуткового сектору економіки. Серед них – державні і суспільні, музеї штатів, муніципалітетів, приватні музеї, тощо. В США успішно функціонує Американська асоціація музеїв (1906), яка розробляє спеціальні програми з удосконалення їх діяльності, випускає журнал, розсилає різноманітні інформаційні листи

Сутність співпраці музею зі школою у цій країні, за визначенням Б. Столярова, можна охарактеризувати так:" Відвідання музею у США – лише епізод у житті учня, а тому його ефективність у більшій мірі залежить від уміння вчителя узгоджувати його з оточуючими предметами, ніж від майстерності музейного співробітника".

Відповідно, у США підготовка вчителя до самостійної роботи у музеї мотивується такими положеннями:

- за посередництвом вчителя музей одержує можливість впливати на широку дитячу аудиторію, а це економить його кошти;
- вчитель краще може підготувати школяра до сприйняття мистецтва в музеї, що є педагогічно доцільним;
- вчитель може позитивно вплинути на процеси формування художньої культури учнів;
- музейні педагоги одержують можливість зосереджуватися на розробці спеціальних програм, призначених для застосування як в умовах музею, так і у школі.

Росія. Співпраця музею зі школами в Російській Федерації останнім часом відзначається своєю активізацією та динамічністю – поряд з традиційними центрами (Москва, Санкт-Петербург), виникають нові осередки музейно-педагогічної діяльності (Іваново, Єкатеринбург, Ростов-на-Дону та ін.). З 1980-х рр. в країні запроваджено традицію спілкування музейного спеціаліста з різними дитячими віковими групами. У 1982 р. відбулася конференція "Музей і діти", де було акцентовано увагу на важливості співпраці музеїв з дитячою аудиторією. З 1990-х рр. музейна педагогіка у Росії набуває масового характеру – на державному рівні функціонують різні музейно-педагогічні програми: "Предметний світ культури" (Москва), "Музей і культура" (Москва), "Здрастуй, музею!" (Санкт-Петербург) та ін.

Значна увага за кордоном звертається на проведення уроків поза територією школи. Як правило, такі заняття відбуваються в музеях, що добре підготовлені до їх проведення з певної тематики, зокрема, оснащені додатковим матеріалом, що уможливлює широке залучення різноманітних засобів навчання. Наприклад, студенти університету м. Банська Бистриця (*Чехія*) під час педагогічної практики в школі зобов'язані провести один урок в місцевому музеї. Матеріали, які є теоретичною основою для таких уроків, публікуються видавництвом університету.

Україна. Вітчизняна музейна педагогіка в умовах сьогодення перебуває на стадії свого становлення. Функціонує державна програма "Музей та діти", однак співпраця музеїв зі школами має поодинокий характер: усе ґрунтується на ентузіазмі самих педагогів при незначній державній підтримці. Можна виокремити деякі центри, де відбувається активна співпраця вчителя і учня в межах музейної педагогіки. Це, зокрема, Національний художній музей України, Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Кловський ліцей, коледж ім. В. Сухомлинського (Київ), Дніпропетровський історичний музей (Дніпропетровськ), "Дім Блещунова" та Історико-краєзнавчий музей (Одеса), Кіровоградський міський художньо-меморіальний музей (Кіровоград), Кримський етнографічний музей (Сімферополь), Рівненський обласний краєзнавчий музей (Рівне), ЗСШ № 50 ім. А. С. Макаренка (Львів) тощо. В останньому центрі успішно реалізується проект "Музейна педагогіка" під керівництвом Заслуженого вчителя України І. Ласкій в межах організації так званих педагогічних марафонів. Метою цих заходів є усвідомлення учнями вітчизняної та зарубіжної культурної спадщини, наближення їх до цілісного осмислення світу, розвиток образного мислення на прикладах ознайомлення з музейними експонатами, творчістю видатних письменників, художників, композиторів, вчених.

Традиційно освітня роль музеїв виявлялася в таких формах, як шкільні та музейні програми, екскурсії, навчальні публікації, які допомагали різним групам відвідувачів зрозуміти

сутність експозиції. Музейні працівники розробляли власні програми, перевагою яких була обізнаність з музейною аудиторією та фахова підготовка.

Музейно-педагогічна програма – це педагогічна осмислена і практично вивірена система форм і методів роботи з конкретно визначеною музейною аудиторією. При їх розробці слід враховувати профіль музею, тематичну спрямованість його експозицій, що впливає на вибір відповідних форм і методів співпраці з аудиторією та формує постійний інтерес у відвідувачів.

Важливою проблемою музейної педагогіки є формування музейної культури особистості та визначення оптимальних умов її формування. Серед таких умов – необхідність забезпечення тривалого контакту відвідувачів з музейними цінностями, що стає можливим при розробці і впровадженні цільових музейно-педагогічних програм.

Як зазначає Т. Бєлофастова, у вузькому розумінні поняття "музейна культура" означає і визначає рівень підготовки відвідувача до сприйняття музейної інформації, у широкому – це поняття означає вміння особистості оцінювати музейні предмети в їхньому суспільно-історичному значенні. Впровадження педагогічних засад формування музейної культури відвідувачів повинно створювати умови для одночасного становлення історичної свідомості і формування культури поведінки в музейному середовищі. Музей повинен навчити відвідувачів сприймати музейний предмет як частину культурної спадщини, а весь предметний світ сприймати у його цілісності.

На думку А. Ломунової, поняття "музейна культура" містить такі компоненти:

- інтенсивність і вибірковість відвідування музеїв;
- знайомство з різними джерелами, які містять попередню інформацію про музей;
- уміння орієнтуватися у музейному середовищі;
- розуміння унікальності музейного предмета, специфіки музейної експозиції про нього і достовірності.

Отже, формування музейної культури необхідно починати з самого першого візиту відвідувача, з дитячих років, коли дитина у музеї могла сприймати і розуміти цінність історичних пам'яток, вчилася "бачити" і розуміти специфічну мову експозиції.

Музейно-педагогічна програми, об'єднуючи два блоки – "школа в освітньому просторі музею" і "музейна педагогіка у школі", – одночасно реалізують інноваційну освітню практику музею. Така модель відкриває можливості найефективнішої взаємодії музею і школи, оскільки створює передумови для формування музейно-педагогічного освітнього простору у межах шкільного навчально-виховного процесу.

Музейно-педагогічна програми передбачають творчу взаємодію музейного і шкільного педагогів. Вони вирішують цілий комплекс завдань – від формування в учнів навичок

візуального мислення та міжособистісного спілкування до одержання знань про специфіку та історію мистецтва та розвитку здібності його інтерпретувати.

При розробці музейно-педагогічних програм слід виходити з того, що цей процес базується на трьох змістовних структурних компонентах: організаційному, методичному і психологічному. Їхня єдність надає програмі цілісності і завершеності. Найголовніші складові організаційного компоненту технології створення музейно-педагогічних програм – фінансування, управління, реклама, структурні підрозділи, кадровий склад і посадові обов'язки, адже процес розробки музейно-педагогічних програм починається з їх організації.

Наступний структурний компонент технології розробки музейно-педагогічних програм – методичний. Він продовжує організаційну діяльність і складає основу творчого характеру технології, виступає її "внутрішнім регулятором". У методичній діяльності визначається "тактика" підготовки і проведення музейно-педагогічної програми. Методичний компонент складається з методичних розробок, які, окрім рекомендацій, містять сценарії, режисерську документацію, плани репетицій кожної з форм, що входять до складу музейно-педагогічної програми.

У музейному середовищі можуть бути задіяні і реалізовані різні типові методики музейно-педагогічних програм. Кожен з музейно-педагогічних напрямів (інформування, навчання, спілкування, розвиток творчості, відпочинок) має свої особливості, свої методи впливу і форми, що дозволяє говорити про різницю і специфічність методик. Крім типових, існують окремі методики музейно-педагогічної діяльності, – це методика масових форм, групового та індивідуального впливу. Володіння кожною з них визначає рівень творчих і організаторських здібностей музейних педагогів.

Третій структурний компонент технології створення музейно-педагогічних програм – психологічний. Його складовими можна визначити мотивацію відвідування музею, структуру особистості відвідувача (вікові особливості, мислення, пам'ять, увага, сприйняття тощо), відносини між співробітниками, професійну культуру тощо. Ігнорування цього компоненту ускладнює технологічний процес і призводить до помилок вже з самого початку, адже однією з перших і обов'язкових цілей будь-якої програми є задоволення потреб відвідувачів.

Створення цільових музейно-педагогічних програм передбачає використання певного алгоритму, який можна передати у такій послідовності:

- створення експозиції;
- вибір аудиторії;
- визначення теми і назви програми з обов'язковим опрацюванням бібліографії з теми;
- формулювання мети і окреслення завдань;

- розробка календарно-тематичного плану на рік з вибором необхідних форм і методів педагогічного впливу;
- характеристика способів перевірки результативності та оцінки ефективності програми.

Отже, необхідно відзначити динамічний поступ у розробці й популяризації музейно-педагогічних програм, що забезпечують якісну взаємодію музею і школи в сучасному освітньому просторі. Цей процес сприяє "олюдненню" навчальних предметів, формуванню музейної культури особистості та уміння висловлювати власну думку й поважати погляди інших.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ:

1. Чому в умовах сьогодення є актуальною співпраця музею зі школою?
2. Охарактеризуйте взаємодію блоків "Школа у музейному просторі" та "Музейна педагогіка у школі".
3. Проаналізуйте особливості взаємодії музею і школи у Німеччині.
4. У чому полягає специфіка розвитку музейної педагогіки у США?
5. Як відбувається співпраця музею зі школою в Росії та Україні. Визначте головні центри такої взаємодії.
6. Як Ви розумієте поняття "музейна культура"?
7. Що таке музейно-педагогічна програма? Назвіть послідовність її створення.
8. Проаналізуйте головні компоненти технології розробки музейно-педагогічних програм.

Тема 7. Особливості підготовки музейного педагога у ВНЗ. Роль учителя в музеї: традиційне і сучасне бачення. Музей як центр дозвілля.

У сучасних концепціях освіти найважливішою педагогічною метою визнається розвиток здібності особистості до творчості, самостійного осмислення нестандартних ситуацій у своєму житті, зокрема, у професійній сфері. Це викликало наповнення освітньої діяльності музеїв новим змістом, переосмислення її головних цілей, форм і методів роботи. На думку деяких науковців, саме художній музей сприяє "входженню" людини у таку реальність, де змінюються звичні для нас стереотипи повсякденного життя та створюються найсприятливіші умови для розвитку творчого потенціалу особистості.

Вищевказаний підхід до специфіки музейної діяльності привертає особливу увагу вчителя, без співпраці з яким зусилля музею не матимуть відчутних результатів. Думка про те, що краще підготувати вчителя й доручити йому місію екскурсовода або помічника музейного педагога, актуальна ще на початку XX ст., набуває особливої популярності у сучасних умовах.

Значення музею у житті учня головно визначається тим, наскільки органічно вчитель "вбудує" музей у систему навчання у школі, тобто зробить його продовженням і розвитком тих знань, які діти здобувають у школі. Крім цього, за посередництвом учителя музей має змогу впливати на значну частину шкільної аудиторії.

Зауважимо, що у системі освіти залишається чинним підхід, згідно якого наукові дисципліни мають чіткий розподіл, що зумовлює їх вивчення окремо одне від одної. Музейна колекція здатна відтворити для вчителя внутрішні зв'язки різних галузей знання. Саме ця обставина у багатьох випадках і визначає специфіку професійного мислення музейного співробітника і шкільного вчителя. Виокремимо певні недоліки практичної підготовки учителя до самостійної роботи у художньому музеї:

- потенційні можливості музею як ефективного засобу художнього виховання і освіти до сих пір були невідомі для вчителя унаслідок невикористання музейно-педагогічної діяльності в музеї;
- вчителі мають недостатній рівень знань у галузі художнього мистецтва, обмежений досвід спілкування зі справжнім витвором мистецтва, а відтак відчувають утруднення соціально-психологічної адаптації у музейному середовищі;
- доволі часто на першому місці постає не твір мистецтва, а повідомлення загальної інформації про нього, що призводить до ототожнення праці вчителя з функціями екскурсовода, який надає інформацію про музейну пам'ятку.

Саме тому, у контексті сучасних освітніх реформ, необхідно забезпечити підготовку музейного педагога у системі профільного навчання педагогічних ВНЗ, які мають безпосередні

контакти в освітній діяльності з музеями. Існуючі курси, стажування та семінари в музеї можуть лише частково виконати таке завдання.

На сьогоднішній день найбільший досвід професійної підготовки музейних педагогів мають США (університети Вашингтона, Лос-Анджелеса та Південної Кароліни). Серед них особлива роль належить університету ім. Дж. Вашингтона (Вашингтон), який розробив перший в країні професійний курс з музейної педагогіки. Програма навчання розрахована на другий рівень вищої освіти – магістратуру. Це означає, що у студентів, котрі вже мають ступінь бакалавра, передбачається високий рівень знань з художнього мистецтва, музеєзнавства та споріднених музею гуманітарних й природничих дисциплін. На новому етапі навчання студенти одержують професійні знання в галузі психології, соціології, теорії і практики освіти, набувають навички дослідження і досвід музейно-педагогічної роботи. Отже, програма передбачає підготовку компетентного спеціаліста у своїй галузі діяльності.

Що стосується України та Росії, то спеціалізація у розглядуваній галузі здійснюється у межах кафедр музеєзнавства вищих навчальних закладів культури за спеціальністю “Музейна справа та охорона пам’яток історії та культури”. Однак така підготовка (в межах традиційного музеєзнавства, мистецтвознавства та педагогічної освіти) має свої недоліки і не відповідає сучасним вимогам, оскільки не забезпечує достатнього рівня знань у галузі мистецтва, психології, не враховує взаємодії між навчальними предметами та не дає розуміння специфіки музейного середовища. Дисципліна повинна формувати знання з історії становлення і розвитку музейної педагогіки як міждисциплінарної галузі педагогічної науки про предмет, цілі і завдання музейної педагогіки, специфіку педагогічного процесу в умовах музейного середовища, методичні особливості музейно-педагогічної співпраці з різновіковою аудиторією.

На думку Б. Столярова, у цій ситуації оптимальною для педагогічного навчального закладу є така система:

- організація на факультеті мистецтва кафедри музейної педагогіки, яка б зосереджувала необхідну кількість спеціалістів та обслуговувала усі зацікавлені кафедри ВНЗ;
- створення додаткової спеціальності або спеціалізації цього профілю на гуманітарно-художньому факультеті.

Відповідно, спеціаліст, що проходить підготовку з профілю “Музейна педагогіка”, повинен:

- володіти цілісним уявленням про музей та його значення у системі соціокультурних інститутів;

- мати поняття про систему уявлень специфіки навчально-виховного процесу у сучасному музеї, особливості освітнього простору в музеї, музейну педагогіку як частину загальнопедагогічного процесу;
- розуміти роль і значення музейно-педагогічної діяльності у розвитку сучасної музейної справи, гуманізації і гуманітаризації освіти, становлення культури особистості і культури суспільних взаємовідносин;
- володіти навичками організації взаємодії систем освіти і культури у ході музейно-педагогічного процесу;
- знати методи, прийоми, форми і технології музейної педагогіки та вміти їх використовувати у своїй професійній діяльності;
- володіти системою знань з теорії і історії музейної педагогіки;
- усвідомлювати необхідність розвитку художніх здібностей та естетичних уявлень музейного педагога для його професійної діяльності у музеях всіх профілів та закладах системи освіти;
- знати першоджерела музейно-педагогічної та спеціальної літератури;
- вміти ефективно організовувати процес засвоєння музейних цінностей учнями та розвинути їхній інтерес до рівня потреби у систематичному залученні до музейної комунікації;
- володіти уміннями та навичками науково-дослідницької, методичної та експериментальної роботи в галузі музейної педагогіки.

Система вищої музейно-педагогічної освіти на етапі її формування повинна надавати можливість як базової підготовки спеціалістів, так і перепідготовки в магістратурі працівників музеїв усіх профілів та педагогічних працівників. Їхнє навчання може бути організоване у педагогічних ВНЗ або закладах вищої освіти культури та мистецтва.

У сучасну епоху розвитку інформаційних технологій вагомого значення набуває діяльність музею як центру дозвілля. Відповідно, універсальною моделлю музею в зарубіжних країнах вважається “відкритий музей”, тобто культурно-освітній комплекс музейного типу, в якому функції музею (збирання фондів, їх збереження та експонування) виконуються нарівні з освітніми, виховними та розважальними). Освітня та виховна функції реалізуються в освітніх програмах, культурно-мистецьких акціях, співпраці з навчальними закладами; розважальна виявляється в активній участі особистості у творчих майстернях, клубах, вечорах відпочинку, концертах, у створенні на території музеїв комерційних структур.

Інтеграція музеїв у дозвіллєву форму виявляється у таких формах:

- створення в музейних закладах функціональних приміщень для проведення дозвіллєвих заходів;

- проникнення “індустрії дозвілля” в музеї (відкриття магазинів, сувенірних яток, кав’ярень, оренда музейних приміщень для проведення рекреаційних та розважальних заходів);
- використання в музейній діяльності дозвіллєвих форм роботи (гуртки, хобі-групи, свята, театральні, музичні, літературні студії, тематичні вечори, конкурси, фестивалі, творчі лабораторії);

Методами активізації участі населення в різноманітних культурно-дозвіллєвих заходах є:

- організація днів культури, мистецьких фестивалів, міських свят;
- організація виставок живопису, історії, архітектури;
- систематичні трансляції мистецьких радіо- і телепередач;
- удосконалення маркетингової діяльності музеїв;
- активізація участі молоді через освітні, культурно-мистецькі, дозвіллєві проекти;
- реалізація освітніх та культурних програм для дорослих;
- створення умов для доступу до музейних цінностей інвалідів;
- надання системи пільг для волонтерів.

Отже, музеї постають сьогодні як культурно-мистецькі, дозвіллєві центри. З цією метою в музеях відкриваються різноманітні соціальні відділи, дозвіллєві служби, створюються мистецькі об’єднання. Водночас, деякі педагоги виступають проти перетворення музеїв та мистецьких центрів на культурно-дозвіллєві. Вважається, що такі методи роботи використовують мистецтво для свого бізнесу, а залучення відвідувачів до мистецьких установ за допомогою дозвіллєвих форм роботи змушує сприймати мистецтво як засіб розваги, а не духовне збагачення особистості. На їх думку, мета відвідування музею повинна співпадати з метою його створення та функціонування – безпосереднім спілкуванням з пам’ятками історії та культури.

Прибічники функціонування музею як центру дозвілля, навпаки, вважають, що музеї, які нездатні приймати та обслуговувати відвідувачів різних соціально-демографічних груп, свідомо обмежують свої можливості залучення додаткової аудиторії і не сприяють розширенню доступу населення до художніх цінностей. Інтеграція музейної педагогіки та педагогіки дозвілля, на їх думку, сприяє гармонізації особистісного розвитку дитини; формує її історичну свідомість, творче сприйняття дійсності, розвиває науковий світогляд та музейну культуру.

Зростання вимог до діяльності музеїв при одночасному ускладненні економічних умов призвело до пошуку додаткових джерел фінансування. Тому паралельно з культурною діяльністю музеїв здійснюється й комерційна, спрямована на одержання прибутку. Основними джерелами додаткових фінансових надходжень музеїв є, зокрема, продаж репродукцій,

каталогів виставок, листівок, книг, відео матеріалів; оренда приміщень музею для проведення комерційних виставок, ділових зустрічей, вечорів відпочинку; виконання музеями соціально-культурних замовлень; збирання пожертв тощо.

Сучасні музеї змушені розробляти маркетингові стратегії для створення власного іміджу та привернення уваги населення до своєї роботи. Ефективними визнаються поширення логотипу музею, щомісячні ревю, рекламні акції, презентації культурної продукції, систематичне вивчення потреб населення та мотивацій соціальних груп до участі в музейній діяльності та ін.

У 80-і рр. XX ст. в різних країнах світу музеї починають залучати дозвіллєві технології роботи з громадськістю, що дозволяє по-новому розкрити роль мистецтва та культури у сучасному суспільстві, взаємодію культур та їх розвиток, цінність самобутніх локальних народностей. Дозвіллєві заходи музеїв реалізуються з використанням різних методів – навчання шляхом творчої діяльності, рольові ігри, метод експериментального навчання. Ці методи можна розділити на дві групи: імпресивні та експресивні. Імпресивні методи (від. лат. impressio – враження, переживання) спрямовані на сприйняття відвідувачами музею дозвіллєвих форм; експресивні (від лат. expressio – вираз) передбачають створення ситуацій, в яких відвідувачі музеїв стають учасниками конкретного заходу.

Пріоритетними в музейній діяльності є освітні програми для підлітків. Їхня мета полягає в культурному розвитку дитини, поглибленні знань про історію своєї країни, її мистецтво, літературу, народну творчість на основі першоджерел, а не підручників. Тому музеї тісно співпрацюють з навчальними закладами, а підлітки регулярно відвідують музейні зали відповідно до тих тем, що вивчаються в школі. Спеціальні освітні програми розробляються для дітей та підлітків різного віку і різного рівня підготовки; вони реалізуються в таких формах роботи, як екскурсії, семінари, диспути, дослідження, спостереження, рольові ігри, театралізовані вистави, тренінги.

Серед головних тенденцій музейно-дозвіллєвої діяльності можна визначити такі: інтеграцію музейних програм у сферу дозвілля; збереження та популяризацію способу життя місцевих культурних общин та їх самобутності на тлі глобалізації; збагачення духовного життя людини через зв’язок “мистецтво – історія – індивідуальний досвід”; розвиток віртуальних музеїв та мультимедійних проектів, що зміцнює контакти з аудиторією і дозволяє відвідувачам знайомитися з колекціями музеїв різних країн; розширення музейної діяльності за межами музейного закладу, в регіони країни; розвиток музеїв як туристичних об’єктів.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ:

1. Визначте роль музейної педагогіки у створенні між предметних зв’язків між різними науковими дисциплінами.
2. Які недоліки можна виокремити у процесі підготовки вчителя до роботи у художньому музеї?
3. Яка країна має найбільший досвід професійної підготовки музейних педагогів?
4. Якими знаннями, вміннями та навичками повинен володіти спеціаліст з профілю “Музейна педагогіка”?
5. Охарактеризуйте співвідношення категорій “музей” і “дозвілля”.
6. Назвіть форми і методи інтеграції музеїв у дозвіллєву діяльність.
7. Якими додатковими джерелами фінансування можуть забезпечити себе музеї?
8. Назвіть головні тенденції розвитку музейно-дозвіллєвої діяльності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бєлофастова Т. Ю.* До питання технології розробки музейно-педагогічних програм – http://www.knukim.edu.ua/conferences_2004_proceedings_byelofastova.htm
2. *Вайдахер Ф.* Загальна музеологія. – Львів, 2005;
3. *Ванслова Є.* Музейна педагогіка // Завуч. – 2003. – № 15 (165). – С.6-7;
4. *Выготский Л. С.* Психология искусства. – М., 1986;
5. Детский открытый музей (ДОМ) – http:// future.museum.ru/dom/
6. *Караманов О. В.* Музейна педагогіка як засіб формування професійних цінностей студента-історика // Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – Львів, 2006. – Вип. 21 – Ч. 2. – С. 119–125;
7. *Караманов О. В.* Творча взаємодія вчителя і учня в реалізації музейно-педагогічних програм // Другий український педагогічний конгрес. Зб. наук. праць – Львів, 2006. – С. 403–408;
8. *Караманов О. В.* Формування особистості учня у контексті музейної педагогіки // Науковий вісник Чернівецького університету. – Серія "Педагогіка та психологія" – Чернівці, 2005. – Вип. 278. – С. 68–73;
9. *Караманов О. В.* Шкільний музей як джерело культурного матеріалу для забезпечення навчально-виховного процесу // Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – Львів, 2005. – Вип. 20. – С. 185–192;
10. *Коссова И. М.* Музей в культурной жизни края. – М., 1989;
11. *Ласкій І. В.* Інтегровані уроки музики в загальноосвітній школі. – Львів, 2005;
12. *Ломунова А. К.* Воспитание музейной культуры посетителя. – М., 1988;
13. Музей і майбутнє / Упоряд. В. М. Бекетова. – Дніпропетровськ, 1998;
14. Музей на межі тисячоліть: минуле, сьогодення, перспективи / Упоряд. В. М. Бекетова. – Дніпропетровськ, 1999;
15. Музейная педагогика. Междисциплинарные диалоги. Первая тетрадь. – Спб., 1998;
16. *Омельченко Ю. А.* Розвиток учбових музеїв: Навч. пос. – К., 1988;
17. Основы культурологии: Учеб. пособие / Отв. ред. И. М. Быховская. – М., 2005;
18. Основы музееведения: Учеб. пособие / Отв. ред. Э. А. Шулепова. – М., 2005;
19. Педагогіка для громадянського суспільства / За ред. д-ра пед. наук Т. Кошманової. – Львів, 2005;
20. *Петрова І. В.* Дозвілля в зарубіжних країнах: Підручник. – К., 2005;

21. *Столяров Б. П.* Музейная педагогика. История, теория, практика: Учебное пособие. – М., 2004;
22. Художня освіта і проблеми виховання молоді: Зб. наук. статей / Упоряд. М. Демчишин. – К., 1997;
23. *Шляхтина Л. М., Фокин С. В.* Основы музейного дела: Учеб. пособие для студентов педаг. и гуманит. вузов. – Спб., 2000;
24. *Crew S. R.* Who Owns History? : History in the Museum // The History Teacher. – 1996. – Vol. 30. – № 1;
25. Museumspädagogik. Museen als Bildungsstaaten / Hrsg. W. Klausewitz. – Frankfurt am Main. 1975;
26. *Rebetez P.* How to Visit a Museum. – Strasbourg, 1970;
27. *Reichwein A.* Museumspädagogishe Schriften. – Berlin, 1970;
28. *Weschenfelder K., Zacharias W.* Handbuch Museumpädagogik. – Dűsseldorf, 1988;
29. http://www.museum.ru
30. http://www.museumspaedagogik.org
31. http://www.ukrmuseum.org.ua

ЗМІСТ

Передмова .....

1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ЗІ СПЕЦКУРСУ “ОСНОВИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ” .....

1.1. Опис курсу .....

1.2. Тематика лекційних занять .....

1.3. Тематика практично-семінарських занять .....

1.4. Тематика творчих міні-проектів .....

1.5. Контрольні запитання .....

2. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СПЕЦКУРСУ “ОСНОВИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ” .....

Тема 1 Предмет музейної педагогіки. Історичні аспекти культурно-освітньої діяльності музеїв у світі. Типологія музеїв .....

Тема 2. Гуманістична педагогіка і теорія музейної комунікації. Музей і школа: основні форми співпраці. Педагогічні терміни у музейному просторі. Поняття і категорії музейної педагогіки .....

Тема 3. Головні форми організації навчання на музейній експозиції. Уроки, семінари, музейні екскурсії. Принципи, методи та прийоми музейно-педагогічного впливу на аудиторію .....

Тема 4**.** Музейний предмет і історія повсякденності у процесі навчання. Технологія інтерпретації історичної реліквії. Особливості пошуку наукової інформації з музейних першоджерел .....

Тема 5. Психолого-педагогічна специфіка роботи на музейній експозиції з різновіковою аудиторією (молодший шкільний вік, підлітки, старший шкільний вік, студенти) .....

Тема 6**.** Головні форми моделювання взаємодії музею і школи у сучасному освітньому просторі. Музейно-педагогічні програми .....

Тема 7. Особливості підготовки музейного педагога у ВНЗ. Роль учителя в музеї: традиційне і сучасне бачення. Музей як центр дозвілля .....

Навчальне завдання

Основи музейної педагогіки

Методичні вказівки і текст лекцій до спецкурсу

Укладач Караманов Олексій Владиславович

Редактор Марія Ріпей
Технічний редактор Світлана Сеник

Підп. до друку 20.12.2006. Формат 60x84/16. Папір друк. Друк на різогр. Умовн. друк. арк. 3,0. Обл.-вид. арк. 3,3. Тираж 100 прим. Зам.

Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка. 79000, Львів, вул.Дорошенка, 41.